

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
Agencija za predškolsko, osnovno
i srednje obrazovanje

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
Агенција за предшколско, основно
и средње образовање

**СМЈЕРНИЦЕ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ ЗАЈЕДНИЧКОГ
ЈЕЗГРА НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА ЗА
КРОСКУРИКУЛАРНО И МЕЂУПРЕДМЕТНО
ПОДРУЧЈЕ ДЕФИНИСАНОГ НА ИСХОДИМА УЧЕЊА**

Мостар, 2015.

Смјернице за имплементацију ЗЈНПП за кроскурикуларно и међупредметно подручје

Вођа пројекта:

mr sc. Жанета Џумхур

Спољни сарадници:

доц. др Џенана Хусремовић

mr sc. Алиса Беговић

mr sc. Емина Бечић

mr sc. Анте Јурић Маријановић

mr sc. Љубица Шпирић

Пројектни тим:

Маја Стојкић, директорица Агенције за предшколско, основно и средње образовање

Марија Налетилић, шеф Одјела за заједничко језгро наставних планова и програма

Жанета Џумхур, шеф Одсјека за анализу, статистику и ИТ подршку

Јасминка Нало, стручна савјетница за матерњи језик

КУРИКУЛУМ ЗА ТРАНСПАРЕНТНОСТ, КУРИКУЛУМ ЗА ОДГОВОРНОСТ

Публикација је урађена у оквиру пројекта који финансира Европска унија „Курикулум за транспарентност, курикулум за одговорност“. Садржај ове публикације је искључива одговорност аутора и издавача и ни у ком случају не представља становишта Европске уније.

Овај пројекат финансира Европска унија

Пројекат подржали: Удружење Центар за развој медија и анализе, Омладински комуникативни центар Бања Лука, Инфохаус.

У дијелу Заједничког језгра кроскурикуларног и међупредметног подручја, који се односи на предузетничку компетенцију, кориштени су материјали развијени кроз ЕУ финансирани пројекат „Предузетничко учење у БиХ образовним системима, фаза II“, као и искуства директних учесника у том пројекту.

Напомена

Изрази који су написани само у једном граматичком роду, односе се подједнако на женски и мушки род.

САДРЖАЈ

Увод	4
1. Кроскурикуларност и међупредметно повезивање	5
1.1 Шта су кључне компетенције	5
1.2 Шта су компетенције	5
1.3 Систем наставних веза	6
1.3.1 Једнопредметно (унутарпредметно или интрадисциплинарно) повезивање.....	6
1.3.2 Вишепредметно повезивање	6
1.4 Шта је кроскурикуларност и кроскурикуларно повезивање	7
1.4.1 Како се остварује интеграција – примјер тематске интеграције	8
1.5 Кроскурикуларно и међупредметно подручје	8
1.5.1 Предузетништво	9
1.5.2 Каријерна оријентација	10
1.5.3 Антикорупција	10
2. Компонента предузетништво	11
2.1 Активности којима развијамо подузетничку компоненту у школи	11
2.1.1 Развој предузетништва у оквиру наставних активности	11
2.1.2 Развој предузетништва у оквиру пројектних активности	16
2.1.3 Развој предузетништва у оквиру ваннаставних активности	18
2.1.4 Развој предузетништва кроз школске (ваннаставне) активности	19
3. Компонента каријерна оријентација	22
3.1 Активности којима се развијају вјештине управљања каријером у оквиру предмета.....	22
3.1.1 Каријерна оријентација на нивоу предметних програма	22
3.1.2 Приједлози радионица за рад на предметној настави или часовима одјељенске заједнице	23
4. Компонента антикорупција	40
4.1 Приједлози за рад са ученицима на реализацији исхода и индикатора за компоненту антикорупција	41
5. Кључне ријечи	46
Литература	49
Прилог	50

УВОД

Босна и Херцеговина као земља тежи Европској заједници, а њено приближавање сигурно да зависи и од квалитета образовног система. Као малој држави у транзицији, образовање има још већи значај јер управо образовање може да буде главна конкурентска предност над осталим државама чланицама Европске заједнице. Стога образовни систем треба и мора да буде прилагођен постојећим системима унутар ЕЗ. То значи да главни циљеви образовања у Босни и Херцеговини треба да слиједе препоруке свјетских и европских институција задужених за образовање.

Тренутни системи васпитања и образовања у основним и средњим школама у Босни и Херцеговини заснивају се на наставним плановима и програмима које прописују административне јединице за подручја својих ингеренција, а у складу са оквирним плановима и програмима за основне и средње школе. Овако конципирани наставни планови и програми су у основи збир садржаја који треба да се реализују у појединим предметима, а примјерени развојном добу ученика. Садржајна структура дефинисана је по разредима, па се и циљеви васпитно-образовне дјелатности односе на разреде састављене од група ученика истог доба. Образовни процес је у школама вођен наставним плановима и програмима, односно садржајима које је наставник обавезан да обради са ученицима током једне школске године као временске јединице.

Нови приступи стратегији васпитања и образовања одмичу се од тога да се питају које садржаје треба ученик да савлада током једне школске године, и фокусирају се на питање исхода, односно шта је то што ученик одређеног доба треба да зна и које вјештине и ставове треба да развије, при томе се не фокусирајући на једну школску годину као временски период, него на шире временско раздобље које не мора бити стриктно одређено. Овај приступ, који се назива курикулумски приступ, усмјерен је у ствари на развој компетенција као кључних исхода васпитања и образовања.

1. КРОСКУРИКУЛАРНОСТ И МЕЂУПРЕДМЕТНО ПОВЕЗИВАЊЕ

1.1 ШТА СУ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Дефиниције компетенција указују на комплексан садржај који превазилази мисаоне аспекте и вјештине, и укључује ставове и капацитете. **Компетенција укључује знање (декларативно и процедурално), вјештине и способност да се ријеше комплексни задаци кроз мобилисање психосоцијалних ресурса (укључујући вјештине и ставове) у одређеном контексту.**

На примјер, ефикасна електронска комуникација која је императив данашњег времена, захтијева језичко знање и вјештине, посједовање практичних ИТ вјештина и адекватан став према особи са којом се комуницира. Можемо рећи да је ефикасна комуникација комбинација трију кључних компетенција: писмености, информатичке компетенције и социјалне компетенције.

Дакле, компетенција је шири појам од знања. Она укључује знање, вјештину да се то знање искористи и позитиван став / спремност да се знање и вјештина примени. Један примјер разлике између компетенција и знања: особа може да учи страни језик, да научи много, на испитивањима да добије добре оцјене, али да у ситуацији када се укаже потреба, каже: "Ја не бих да говорим, нека неко преводи за мене." Ова особа посједује знање и вјештину, али није компетентна.

1.2 ШТА СУ КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Термин *кључне компетенције* се односи на сет компетенција које су потребне свакој особи да би постигла властито испуњење и развој, активно грађанско понашање, социјалну инклузију и запошљавање (Европски референтни оквир, 2007). Компетенција је пуно, али од свих њих издваја се група компетенција које су универзалне јер су потребне сваком од нас да бисмо могли функционисати у данашњем друштву и свијету рада, и које су постављене као стратешки образовни исходи. Да би успјешно одговорила изазовима развоја друштва знања и свјетског тржишта, Европска заједница је дефинисала осам кључних компетенција за цијеложивотно образовање, при чему је свакој држави остављен простор да дефинише свој сет кључних компетенција, при чему је било потребно да се задрже заједнички елементи како би образовни системи у Европи били усклађени према ономе чему теже.

Агенција за предшколско, основно и средње образовање Босне и Херцеговине је, у истраживању *Мапирање кључних компетенција* донијела одлуку да су кључне компетенције за образовне системе у БиХ сљедеће:

1. језичко комуникацијска писменост у матерњем језику
2. језичко комуникацијска писменост у страним језицима
3. математичка писменост и компетенције у природним наукама
4. информатичка писменост
5. социјалне и грађанске компетенције
6. самоиницијативност и предузетништво
7. културна свијест и културно изражавање
8. физичка и здравствена компетенција
9. учити како да се учи
10. креативно-продуктивне компетенције

Све ове компетенције су **кроскурикуларне кључне компетенције**. Шта то значи? То значи да нису у вези само са садржајем једног предмета, нити са курикулумом неког подручја, него се развијају унутар већег броја предмета, међу предметима и кроз курикулуме. Стога, постизање развоја кључних компетенција као стратешких образовних исхода не може да буде остварено кроз традиционални образовни приступ, него захтијева интегративни приступ међу предметима и међу курикулумима. Како би се и оперативно остварио овај интегративни приступ и омогућило развијање кључних компетенција кроз све предмете и курикулуме, у посљедње двије године Агенција је интензивно радила на дефинисању образовних исхода и индикатора за пет подручја: језичко комуникацијско подручје, природне науке, математичко подручје, друштвено-хуманистичко подручје, и кроскурикуларно и међупредметно подручје, као и неке припадајуће наставне предмете.

1.3 СИСТЕМ НАСТАВНИХ ВЕЗА

Табела 1: Системи наставних веза

ЈЕДНОПРЕДМЕТНЕ				ВИШЕПРЕДМЕТНЕ							
ИНТРАдисциплинарне				МУЛТИдисциплинарне				ИНТЕРдисциплинарне			
вертикалне		хоризонталне		Вертикалне		хоризонталне		Вертикалне		хоризонталне	
дјелимичне	цјеловите	дјелимичне	цјеловите	дјелимичне	цјеловите	дјелимичне	цјеловите	дјелимичне	цјеловите	дјелимичне	цјеловите

*Цјеловите - курикуларне

Наставно повезивање са циљем интегративног приступа развоју компетенција може бити:

1.3.1 ЈЕДНОПРЕДМЕТНО (УНУТАРПРЕДМЕТНО ИЛИ ИНТРАДИСЦИПЛИНАРНО) ПОВЕЗИВАЊЕ

Наставници су у традиционалном образовном приступу углавном били задужени за развијање садржаја прописаних у предметном плану и програму, а наставне везе су подразумијевале интеграције унутар предмета (нпр., интегрисање тема током једног разреда – хоризонтална повезаност, и повезивање тема кроз разреде – вертикална повезаност). Ови облици повезаности су они који су у табели обојени плавом бојом. Овај облик интеграције и даље представља јако важну компоненту наставног повезивања и без ње би било незамисливо развијање компетенције.

1.3.2. ВИШЕПРЕДМЕТНО ПОВЕЗИВАЊЕ

Вишепредметно повезивање подразумијева повезивање циљева, метода и / или садржаја, па и вредновања више предмета, а што онда укључује и повезани рад наставника више предмета. Вишепредметно повезивање омогућава ефикасније достизање циљева или остварење неког 'натпредметног' курикуларног циља (нпр., кључне или друге компетенције). Вишепредметно повезивање може да буде мултидисциплинарно и интердисциплинарно.

Мултидисциплинарно повезивање чува традиционалне дисциплине, тј. школске предмете. Предмети који учествују немају уједињеног циља, али досежу неки заједнички циљ дисциплинарно и предметно раздвојеним путевима. Мултидисциплинарно повезивање (било дјелимично било цјеловито / кроскурикуларно) подразумијева, на примјер, да се изабере заједнички везивни елемент. То може да буде тема, може да буде активност или нека вјештина, коју онда наставници обрађују из перспективе свог предмета и у складу са својим наставним циљевима. Али, да би ово мултидисциплинарно повезивање имало смисла, наставници у сваком предмету треба ученицима да наглашавају повезаност са другим предметима. Примјер овакве наставне везе била би, нпр., заједничка тема "Вода" коју онда наставници различитих предмета могу да обрађују свако из своје перспективе, или нпр., одабир неког књижевног дјела које се онда користи у низу предмета (на примјер, у матерњем језику се то дјело обрађује као лектира, на страном језику ученици преводе дијелове тог дјела или се упознају са преводом дјела, на историји уче о контексту у којем је то дјело настало, на ликовном васпитању сликају њима посебно упечатљив детаљ...).

Интердисциплинарно повезивање представља додатни помак према курикулумском приступу у васпитању и образовању. Оно подразумијева да се предмети повезују заједничким подручјем и циљевима, те се тако омогућава холистички приступ учениковом образовању (The Oxford Handbook of Interdisciplinarity¹). објашњава разлику између мултидисциплинарности и интердисциплинарности на начин да мултидисциплинарност супротставља више дисциплина и укључује шире знање, информације и методе, при чему дисциплине остају раздвојене (у овом случају у предмете), док интердисциплинарност прелази традиционалне границе предмета и интегрише приступе и методе. Интердисциплинарност се управо налази у основи структурисања курикулума у шира васпитно-образовна подручја као интегрисаних цјелина сродних предмета, те у дизајнирању међупредметних и кроскурикуларних тема. На овај начин се постиже рационализација процеса подучавања и боља концептуална повезаност садржаја које ученици изучавају.

1.4 ШТА ЈЕ КРОСКУРИКУЛАРНОСТ И КРОСКУРИКУЛАРНО ПОВЕЗИВАЊЕ

Као што смо видјели, све кључне компетенције у основи имају карактер кроскурикуларних компетенција. Кроскурикуларност је начин остваривања циљева оних курикулума који су у вези са једним предметом, више предмета, подручја или са свим предметима. На примјер, у предмету се остварују циљеви математичког подручја, али и курикулума природног подручја, као и кроскурикуларног подручја. Те кроскурикуларне везе се остварују кроз примијењени курикулум. На примјер, професионална оријентација је сегмент кроскурикуларног подручја и она има своје циљеве који се онда уклапају и у предметно специфичне циљеве који се повезују са предметно специфичним циљевима других предмета.

Ово повезивање предмета може да буде различито у смислу интеграције. То може да буде:

1. Интеграција са употребом заједничких садржаја – неколико предмета има исти садржај, гдје се онда знање или вјештина гради тако да се тај садржај допуњује у свим предметима.
2. Интеграција са употребом заједничких активности, метода и поступака – одабере се нека активност гдје ће ученици у оквиру те активности да шире знања и вјештине које су потребне за све повезане предмете, или се, на примјер, користе информатичке комуникацијске технологије за све укључене предмете.
3. Интеграција са употребом заједничког проблемског (кључног, суштинског) питања – одабере се неко битно питање које се онда изучава кроз предмете.
4. Интеграција са употребом истраживања проблемског питања релевантног за ученика.

Предности ове интеграције / повезивања предмета су бројне, од којих су неке најважније:

- Постизање исхода представља континуиран и усклађен процес тима наставника, и тај се процес примјењује и рефлектује кроз цјелокупне наставне и ваннаставне активности;
- Од глобалног планирања до наставних припрема, интегришу се исходи и индикатори у оне наставне и међупредметне теме које омогућавају њихово смислено и функционално остварење;
- Развијање компетенција не мора да се одвија на сваком часу, него наставник бира садржаје у оквиру којих је то могуће;
- Наставник има аутономију у приступу планирању, припремању наставе (избор наставних метода, облика, средстава и помагала) и вредновању остварености исхода и индикатора;
- Наставник прати у континуитету оствареност исхода који се не оцјењују.

---

¹ Robert Frodeman, Julie Thompson Klein, Carl Mitcham (ur.), The Oxford Handbook of Interdisciplinarity.ppt , preuzeto s <http://csid.unt.edu/research/Oxford-Handbook-of-Interdisciplinarity/index.html>

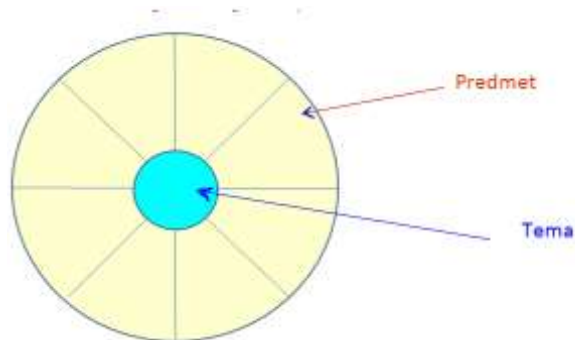
1.4.1 КАКО СЕ ОСТВАРУЈЕ ИНТЕГРАЦИЈА – ПРИМЈЕР ТЕМАТСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Развој кроскурикуларних и међупредметних компоненти није конкурентан остваривању основних циљева у вези са предметним програмом. Наставници, избором метода и облика рада (попут олује идеја, мапе ума и слично), укључују ученике у час и повезују њихова искуства са темом и садржајем којег обрађује. Примјена разних метода организације ученика (нпр., у тимове), задуживање прије часа да истраже неку тему или задатак, подстиче дискусију међу тимовима или ученицима. Током дискусије они дају своје судовете и доносе одлуке, презентују или заступају своје или ставове тима, те тако развијају компетенције за даље школовање и живот. Овај приступ је оно што се зове интегрисани приступ учењу и настави. Овим приступом се појединачни наставни садржаји организују у шире теме и тематске цјелине, демаркирају се границе између појединачних наставних предмета и омогућава да се знања о једној појави стичу и развијају из угла различитих дисциплина и наставних предмета. То значи да интегрисан однос на холистички (свеобухватан) начин приступа учењу и настави, и доприноси повезивању школског учења и стварног живота и свијета.

Основ интегрисаног приступа је обично нека тема.

ТЕМА је скуп садржаја који потичу из једног или више наставних предмета (дисциплина) чије је усвајање осмишљено и организовано тако да помаже ученицима да усвојене информације интегришу у систем појмова, и доприноси развоју њихових способности, ставова и вриједности. Организовање и осмишљавање учења и наставе око основних појмова доприноси развоју ученикове свијести и разумијевања, омогућава да ученици уче кроз непосредне активности и лично ангажовање, те тако стичу знања о свијету у којем живе.

Тематска настава би графички могла да се представи овако:

Теме се одређују водећи рачуна о: општим циљевима и исходима образовања (циљеви и исходи образовања у цјелини), циљевима, исходима и стандардима достигнућа појединачних наставних предмета који учествују у реализацији теме, развојним и узрасним особинама ученика, као и њиховим потребама и интересовањима, али и потребама и интересима самих ученика и родитеља да се кроз образовање и васпитање код дјеце и ученика изграђују релевантна, као и практична знања и способности, и постави ваљан основ за даље образовање.

Дефинисање теме на основу интеграције садржаја подразумева да тема има и структуру чији елементи су: назив теме, циљ / циљеви теме који представљају интеграцију општих циљева образовања и циљева појединачних наставних предмета; исходи који се дефинишу у односу на циљеве и који су резултат интеграције општих и предметних исхода; стандарди достигнућа за крај циклуса и нивоа образовања; садржаји који су интегрисани око проблема, појма или појаве; методи рада и активности ученика и наставника; вредновање резултата; планирано вријеме за реализацију.

1.5 КРОСКУРИКУЛАРНО И МЕЂУПРЕДМЕТНО ПОДРУЧЈЕ

Кроскурикуларно и међупредметно подручје усмјерено је на развијање прије свега типичних кроскурикуларних компетенција: социјалне и грађанске компетенције, те самоиницијативности и предузетничке компетенције. Обухвата три основне: **професионална оријентација, антикорупција и предузетништво**. Савјет министара БиХ потписао је Стратегију учења о предузетништву у образовним системима у БиХ 2012-2015, Стратегију за борбу против корупције (2009-2014) и Стратегију за борбу

против корупције (2015-2019) гдје је АПОСО наведена као једна од институција које су обавезне да спроводе ове стратегије у компоненти образовања.

Ово подручје са својим цјелинама окарактерисано је (више од осталих) следећим елементима:

1. Циљеви овог подручја не могу да буду у вези само са једним предметом, него захтијевају увезивање курикулума и међупредметну повезаност;
2. Промовишу тимски рад и приступ међупредметним садржајима и међу предметним наставницима;
3. Односе се на кључне компетенције које саме по себи не могу да буду у вези са само једним предметом.

1.5.1 ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Иако се предузетништво највише доводи у везу са свијетом пословања и прикладно томе описује као дјелатност појединца или групе, у којој се одређени капитал улаже како би се остварио профит, предузетништво можемо да схватимо много шире. Оно подразумијева препознавање прилика, евалуације тих прилика, припремање планова за реализацију идеја те преузимање ризика на које се може наићи током остваривања идеја. Предузетништво је данас врло важно јер је прије свега у функцији запошљавања и рада, али и активног дјеловања у социјалном окружењу. Данас, више него икада, важно је да се развија предузетништво код младих људи. Јасно је да је подстицај за предузетничко учење потекао из привреде и јачања конкурентности друштва. Од 2000. године, Европска заједница развија бројне политике подршке предузетништву како би поспјешила економски раст и оснажила земље чланице и земље у претприступном процесу. Најрелевантнији развојни документи Европске заједнице² препознају предузетништво као кључни фактор конкурентности, економског развоја, запошљавања и динамизирања економије засноване на знању. Основни циљ савремених образовних система је развој компетентних ученика и будућих грађана, запослених, стручњака, предузетника, а визија друштва заснованог на знању је визија друштва компетентних људи чије су идеје, иновације и знање основни покретач развоја. Напредно друштво се заснива на предузимљивим људима и предузетничкој активности. Предузетништво је присутно на глобалном нивоу и може да се види свугдје – и у земљама у развоју и у индустријским суперсилама. Све већа аутоматизација производње, непредвидљивост будућих занимања и свијета рада, промјенљивост потреба за услугама и производима, указују на то да ће област људске креативности и иновативности да буде један од главних стубова компетитивних привреда, а самозапошљавање све учесталији облик запошљавања.³ Овај општи контекст живота и рада у 21. вијеку тражи нове, другачије одговоре од система образовања, који су засновани на принципима преношења предметно фрагментисаних знања, што важи и за предузетничка знања која се традиционално изучавају у оквиру економских дисциплина. Развијање компетенција, односно оспособљавање ученика да знања стечена у школи користе у сложеним условима живота и рада, постало је основно полазиште савремене наставе и учења. Самоиницијативност и предузетничка компетенција идентификована је као једна од кључних, општих, трансверзалних компетенција како на нивоу земаља Европске заједнице, тако и у региону и у БиХ. И као таква, она не припада ексклузивно економском и стручном подручју, са чим се често брка, не изучава се као област знања или предмет на одређеном узрасту⁴, она је дио цјеложивотног учења и у формалном образовању се развија током

² Лисабонска стратегија (2000), Стратегија Европа 2020 - стратегија паметног, одрживог и инклузивног раста (2009), и Европска повеља о малим и средњим предузећима (2000), Акт о малом бизнису (2008).

³ Према подацима Свјетске банке, 30% свјетске популације су samozaposlenici, и тај тренд ће убудуће да се повећава <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS>

⁴ Предмет о предузетништву, виртуелном предузећу или предузећу за вјежбу, реформом стручног образовања у БиХ и региону уведен је као посебан или изборни за ученике већине стручних школа и предају их наставници економских предмета. Овај се предметни приступ предузетничког учења односи само на оне ученике који су обухваћени ужим стручним образовањем и то на крају школовања у посљедњим разредима.

цијелог школовања, без обзира на то да ли ће ученици да бирају самозапошљавање или друге опције у каријери.

У нашој земљи, у којој је стопа незапослености младих далеко изнад било какве толерантне мјере, изградња предузетничког духа је императив образовног система јер само тако можемо да дамо у руке младим људима вјештине потребне за њихово запошљавање и успјех на тржишту рада.

Да би неко био успјешан у предузетништву, он треба да развија повјерење у себе и своје потенцијале, да буде способан да креативно размишља, да буде упоран и истрајан на путу остварења циљева (не да посустаје на препрекама), да стално трага за новим знањима и спознајама, да буде спреман преузети ризик, те да буде у стању повезивати се са људима и одржавати добре односе.

Предузетништво је примјер типичне кроскурикуларног домена који не може да буде у вези само са једним предметом јер захтијева изградњу вјештина из сваког домена у којем се ученици обучавају.

Анализе наставних планова и програма те образовних пракси показују да и сада ми радимо на садржајима из кроскурикуларног подручја, с тим да они морају да постану видљивији, систематичнији и развијенији како би се остварили што позитивнији образовни ефекти.

1.5.2 КАРИЈЕРНА ОРИЈЕНТАЦИЈА

Каријерна оријентација у 21. вијеку подразумијева помоћ ученицима да стекну знања и вјештине које ће им помоћи да доносе зреле и информисане одлуке о избору занимања и развоју каријере током читавог свог живота. Каријера се данас схвата као цјеложивотна секвенца радних искустава. Каријера је оно што човјек доживљава као искуства и активности у пословном, породичном и друштвеном животу. Некада се на каријеру гледало искључиво као на низ напредовања (објективна каријера), док данас говоримо о томе да је каријера оно што појединац доживљава као своју каријеру (субјективна каријера). Да би свака особа могла да управља својом каријером, важно је да стекне знања и вјештине које ће да јој омогуће да 1) у сваком тренутку може да процјењује своје карактеристике и интересе, 2) може да процјењује могућности и захтјеве на тржишту образовања и рада, и да 3) може да доносити одлуке које ће да буду најповољније за њу/његу.

Из самог описа видимо колико је важно да се овим подручјем бавимо у сваком предмету и сваком елементу образовања, јер стари начин тестирања ученика и једнократних прича о избору занимања једноставно нису довољни за модерно друштво. Стога, професионално информисање, образовање и савјетовање – треба да буду континуирана кроскурикуларна активност и циљ васпитања и образовања.

1.5.3 АНТИКОРУПЦИЈА

Наша је држава оптерећена корупцијом у готово сваком сегменту живота и дјеловања. У образовном систему корупција је, такође, присутна у разним облицима. Корупција у образовању се може да дефинише као “систематско коришћење јавног дјеловања зарад приватних интереса, што има за посљедицу значајно нарушавање приступа образовању, квалитету и једнакости свих укључених у образовном систему” (Халак и Поисон, 2001). Корупција у образовању има озбиљне негативне економске, политичке и социјалне посљедице, јер образовање представља јавну сферу која има највећи утицај на судбину и успјех младих у једном друштву. Главне економске посљедице се углавном доводе у везу са неопорезованим зарадама (сивом економијом) које систематски осиромашују једно друштво, те неадекватно одабраним вођама и руководиоцима (вође и руководиоци који нису довољно образовани). Социјалне посљедице корупције у образовању су важне као и економске посљедице.

1. Корупција у образовању нарушава квалитет образовања. У високо корумпираним системима не постоји могућност да знате што се налази иза достигнућа ученика – стварно знање и компетенција или ништа.

2. Корупција нарушава динамику учења и подучавања – наставници могу да буду пуно мање спремни да се улажу у подучавање, а ученици у учење. Тиме знање и учење губе на важности, што доводи до смањења стварног образовног нивоа друштва и његове способности да прати развој и конкурише другим друштвима.

2. Корупција озбиљно нарушава једнакост у образовном систему – свако друштво би требало да гарантује својим члановима успјех заснован на њиховим способностима и залагању, а не базиран на социо-економском статусу, породичним везама или припадности некој од друштвених категорија. Корупција посебно оптерећује чланове друштва нижег социо-економског статуса и спречава њихов напредак на друштвеној лествици, те остваривање њихових пуних потенцијала.

Негативне посљедице корупције и у другим сегментима друштва нарушавају једнакост и чине да се друштво не може да развија.

Борба са корупцијом има два смјера. Један је кажњавање починилаца, а други је превенција корупције. Превенција корупције се управо остварује кроз васпитање и образовање младих о томе што се све подразумејева под појмом корупције, које су посљедице корупције и како се можемо да боримо против корупције као индивидуе и као друштво.

У превенцији корупције са младим људима посебан нагласак се ставља и на развијање отпорности ученика на притиске вршњака и прилагођавање властитих одлука и понашања онеме "што сви раде". У суштини, рад са ученицима на превенцији корупције има за циљ "стварање" главних носилаца промјене друштвене парадигме у којој је коруптивно понашање прихваћено због увјерења да "су сви други спремни за корупцију, па зашто бих ја онда радио/ла нешто другачије".

Борба против корупције спада у изградњу социјалне и грађанске компетенције, а која младим људима омогућава зрело и конструктивно социјално и грађанско дјеловање не само у Босни и Херцеговини, него на било којем мјесту гдје одлуче да наставе свој живот и каријеру.

2. КОМПОНЕНТА ПРЕДУЗЕТНИШТВО

2.1 АКТИВНОСТИ КОЈИМА РАЗВИЈАМО ПРЕДУЗЕТНИЧКУ КОМПОНЕНТУ У ШКОЛИ

Индикаторе исхода предузетничке компоненте можемо груписати у двије категорије.

Први и трећи исход односе се на предузетно дјеловање. У индикаторима првог исхода фокус је на дистинкцији појма предузетништва и предузетног дјеловања. Индикатори трећег исхода односе се више на развој трансверзалних предузетничких вјештина као што су комуникација, презентација, вјештине планирања, рјешавање проблема, самоевалуација, тимски рад и ставови као што су самопоуздање, предузимање иницијативе, критичко мишљење и однос према јавним добрима. Ови исходи већином могу да се постижу у оквиру наставних активности, избором оних садржаја наставе у којима наставник препознаје могућност развоја исхода, и избором метода и облика наставе.

Други се исход односи на познавање послова и процеса у којима је предузетништво примијењено. Његови се индикатори односе на основну економску и финансијску писменост – појмове попут "услуге", "производ", тржиште, буџет, финансијске институције и документа, знање о могућностима свијета рада, волонтерском раду и вјештинама пројектног циклуса. Овај исход и његови индикатори, бивајући специфично предузетнички, најбоље могу да се развијају у оквиру пројектних, ваннаставних активности и развојем партнерства школа.

2.1.1 РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У ОКВИРУ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Развој предузетништва на нивоу предметних програма (унутар предмета)⁵

У оквиру свих наставних предмета могуће је да се наставне активности конципирају тако да се, поред остваривања основних циљева у вези са предметним програмом, остварују и исходи који се тичу предузетништва. Са изузетком ријетких наставних тема у појединим предметним програмима, наставник може активности да осмисли тако да ученици раде у групама или тимовима, да се од ученика очекује да доносе одлуке, да међусобно преговарају и комуницирају, да бирају начине

⁵ <http://www.seecel.hr/UserDocsImages/Uputstvo%20PREDUZETNICKO%20UCENJE%20final.pdf>

презентовања свог рада, да реализују ученичке пројекте, тј. да стављањем ученика у специфичне ситуације и улоге код њих развија предузетнички дух.

Математика и природне науке

Предузетничко учење у настави математике се огледа кроз повезивање наставних садржаја са реалним животним и радним окружењем – примјена математике у спорту, грађевинарству, финансијама, истраживању тржишта, техници и др.:

- истраживање унутар школе, анализа резултата и коришћење графикана у презентацијама;
- прављење личног буџета;
- процјена трошкова за организовање екскурзије, излета, манифестације;
- примјена просјечне вриједности за различите цијене истог производа;
- израчунавање неопходне количине / величине материјала за прављење производа / услуге;
- коришћење процентуалних обрачунавања у трговини;
- спровођење истраживања у школи, анализа резултата и кориштење графичких приказа при презентовању;
- статистичко, табеларно и графичко представљање података.

Физчко васпитање

Настава физичког васпитања омогућава примјену читавог низа предузетничких садржаја који допуњују и продубљују садржаје из предметног програма:

- игре базирани на сарадњи и тимском раду;
- развој такмичарског духа кроз штафетне игре;
- развој упорности и проактивности – проблемске игре;
- развој одговорности, тимског рада и такмичарског духа кроз тимске спортове;
- прихватање на прави начин и успјеха и неуспјеха – школски кросеви;
- развој разумијевања важности здравих стилова живота.

Географија

Примјена предузетничког учења у настави географије могућа је у темама које се односе на туризам, транспорт, путовања, индустрију, демографију, тржиште рада, заштиту животне околине и сл.:

- развој предузетничког размишљања кроз дискусију о локалним и глобалним питањима као што су туризам, прехрамбена индустрија, проблем недостатка хране;
- компаративне предности привреде једне земље наспрам друге;
- омогућавање ученицима да размишљају глобално, а дјелују локално на плану заштите животне околине и одрживог развоја, уређењем школског дворишта / учионице, кроз теме о рециклажи, заштити вода итд.;
- развој предузетничког начина размишљања кроз дискусије о локалним и глобалним проблемима који се тичу загађења, климатских промјена и сл.;
- анализа статистичких података, графичких приказа, географских карата и припрема презентација;
- разумијевање значаја очувања животне околине и развој еколошке свијести;
- разумијевање односа и међузависности природног окружења, начина живота и свијета рада.

Историја

Предузетничко учење у настави историје помаже ученицима да боље схвате друштвене процесе у прошлости, проблеме са којима се људи суочавају, њихове ставове и увјерења, активности и догађаје у којима учествују. То омогућава ученицима да разумију и боље се упознају са друштвено-економском средином у прошлости и тако боље разумију своју улогу у будућем развоју друштва:

- посјета локалним историјским споменицима са циљем повезивања предмета са локалном историјом;
- спровођење истраживања из историје;
- писање радне биографије (CV) историјски познатих личности;
- критичка и самостална анализа историјских чињеница ради формирања уравнотежених и реалних ставова о историјским догађајима;
- организовање музејске изложбе у школи;
- прављење презентација о историјским темама;
- истраживање предузетничке културе кроз историју и анализирање чувених предузетника и њиховог начина рада;
- анализа посебних тема у вези са запошљавањем и тржиштем рада и њиховим утицајем на друштвено-економску ситуацију у локалној заједници и држави;
- квизови из историје и игре;
- промјене у области рада и организацији посла.

Језици (матерњи и страни језици)

У настави језика, матерњег и страних, предузетничко учење помаже развој писане и усмене комуникације, развој генеричких вјештина и изградњу предузетничких ставова. Настава језика је веома погодна за све облике предузетничког учења, и веома је важна за стицање самопоуздања кроз развој вјештине презентовања и јавног наступања:

- ученички пројекат – школски часопис који обрађује друштвено - економске теме које су интересантне и блиске ученицима;
- осмишљавање и реализација рекламних кампања – промоција једнодневних излета;
- писање разних чланака, огласа и сл.;
- рад на школској веб презентацији;
- дебатни и књижевни клубови;
- „преводиначки биро“ – превођење;
- драматизација текстова;
- израда тематских рјечника;
- истраживање одређене социо-економске теме и израда есеја у задатим роковима;
- писана комуникација, израда презентација, новинских чланака, огласа, реклама, школске новине, позориште, сајам књига и др.;
- интервју са успјешним предузетницима из локалне средине;
- осмишљавање брошура, летака, јеловника на матерњем и неком другом језику за локалне фирме и угоститеље;
- рекламна порука.

Природне науке

У настави физике, хемије и биологије, предузетничко учење се може интегрисати са активностима које су базиране на експериментима, групном и тимском раду, практичним активностима, али и садржајима који се баве природним ресурсима и енергијом. Неки од примјера:

- здрава исхрана, припрема јеловника, потрошачко трошење, трошкови (биологија);
- кориштење хемијских супстанци у производњи хране и прерађивачкој индустрији;
- органска храна наспрам конвенционалне хране, опортунитетни трошкови;
- потражња и понуда производа (одређене врсте хране);
- могућности кориштења обновљивих извора енергије.

Информатика

Предузетничко учење у информатици може да се примени кроз практична знања у областима као што су статистичка анализа, развој једноставних апликација, прављење различитих једноставних база података за школу или локалну заједницу, израда школских новина, публикација и промотивних материјала (веб сајтови, видео записи, брошуре итд). На тај начин ученици препознају важност информационог технологија у савременом друштву, било у области пословања или за личне потребе:

- употреба ИТ-а за прикупљање, анализу и презентовање резултата различитих истраживања;
- употреба ИТ-а за израду постера, магазина, брошура, школских новина;
- употреба програма за рад са видео материјалима ради израде филмова о школи и локалној заједници;
- израда интернет презентација за предузећа у локалној заједници;
- израда помоћних материјала за учење и њихово публиковање на веб сајту школе.

Ликовно васпитање

У настави ликовног васпитања, поред вјештина које ученици стичу, велика је могућност за избор тема које омогућавају да се ликовни проблеми које ученици савладавају интегришу са предузетничким учењем:

- организовање изложбе о раду умјетника;
- израда постера који промовише одређену комерцијалну активност;
- групни ликовни радови ученика;
- ликовне интервенције у различитим просторима школе;
- израда радова за потребе ликовних конкурса, припрема и слање радова, анализа резултата;
- дизајн производа;
- визуелне комуникације.

Развој предузетничке компетенције кроз међупредметно повезивање на основу заједничке теме

ПРИМЈЕР: Приликом глобалног и оперативног планирања, наставници изабирају тему „Вода“. Овом темом ће да се баве једно тромјесечје сви ученици школе кроз различите наставне предмете. У настави матерњег језика ће да анализирају текстове из књижевности који се односе на воду, као и умјетничку представу овог појма у књижевности; ликовно васпитање – визуелне представе воде; музичко васпитање – вода као инспирација композиторима; у настави математике ће да се баве запремином и мјерењем водостаја; у настави хемије ће да учите хемијски састав воде; у биологији о води као једном од извора живота, води као станишту у којем живе биљке и животиње, вода у организму човјека; у физици физичким особинама воде; у настави историје о настанку првих држава поред ријека и мора, о настанку градова поред воде, воденим каналима као одбранама од непријатеља, води као граници међу државама; у географији о хидросфери и воденим површинама на Земљи; физичко васпитање – водени спортови.

Поред овога, на часовима ће ученици да имају и истраживачке задатке који ће да се односе на истраживање и испитивање вода у локалној средини у прошлости и данас.

Примјери добре праксе пројекта ELES.BA:

Примјер 1 : Наставници и ученици ОШ „Муса Ђазим Ђатић“ у Зеници обрадили су тему „Вода“ у свим предметима виших разреда основне школе. Наставница енглеског језика је на сљедећи начин дала опис наставног часа на којем је развијала предузетничку компетенцију кроз припрему:

Уводни дио часа: На табли је написана ријеч „water“ (вода). Од ученика се тражи да допишу на табли оно чега су се најприје сјетили као асоцијације на воду и да на табли презентују у форми „brain map“ или мапе ума. МАПА УМА се често користи у образовању као метод којим се генеришу, визуелизују, структуришу и

организују информације, односно ријеше проблеми или донесу одлуке. Ученици су навели ријечи: health/здравље, tea/чај, drink/пиће, glass/чаша, litre/литар, vital/виталност, important/важно, river/ријека, ocean/океан, cleaning/чишћење, shower/туш, rain/киша, liquid/течност, mineral/минерална, fresh/свјежа. Сваки ученик је имао прилику да напише по једну ријеч или више. Затим је наставница заједно са ученицима прочитала ријечи и питала ученике да их саставе у смислене низове и покажу знања из граматике и вокабулара. Овако су ученици сортирали асоцијације:

<p>glass /drink of water drinking water spring / mineral / bottled / tap water hot / cold / boiling salt / fresh water turn on / turn off the water by water (by boat) like water: used to show disapproval</p>	<p>чаша / пијење воде питка вода изворска / минерална / флаширана / вода из славине топла / хладна / кључала слана / свјежа вода пустити / затворити воду (из славине) воденим путем (бродом) као вода: неисправан облик</p>
---	--

Главни дио часа: Ученици су упознати са темом часа. Затим, наставница једном ученику (који се за то добровољно јави) даје питања да их поставља другим ученицима, и они сами воде дискусију на енглеском језику, а наставница само посматра. Овако су ученици постали опуштенији и активно су учествовали у одговорима и изражавали своје мишљење.

<ul style="list-style-type: none"> • In average human body is made of how many percent of water? • Did you know that 10 litres of water are used to make one sheet of paper? • Water is made up of what two elements? • The solid state of water is known as what? • Water freezes at what temperature? • Ice sinks in the water. Is it true? • How long could we live without water? • How much water do we need on a daily basis? • What can we do to help protect water? • Why can't people drink sea water? • Is bottles water safer than tap water? • Where can water be found? 	<ul style="list-style-type: none"> • Колико је процената воде у просјечном људском тијелу? • Да ли сте знали да је 10 литара воде употребљено да би се направио један лист папира? • Вода се састоји од која два елемента? • Чврсто стање воде је познато као шта? • На којој температури се вода замрзава? • Лед тоне у воду. Да ли је то истина? • Колико дуго можемо живјети без воде? • Колико воде је потребно свакодневно? • Шта можемо урадити да бисмо заштитили воде? • Зашто људи не могу пити морску воду? • Да ли је флаширана вода безбједнија од воде из славине? • Гдје се вода може наћи?
--	---

Након завршене дискусије, наставница дијели ученике у 4 групе и свакој групи даје један задатак. У оквиру група ученици бирају репортере (који ће представити мишљење и рад групе). Ученицима се даје 15-20 минута да заврше задатак.

Задаци:

Група 1 и 2: Направити наљепницу за флашу воде коју је наставница припремила. Дати назив води. Од ученика се очекује креативност и размишљање о томе шта би најбоље продало флашу воде.

Група 3: Ученицима се даје флаша воде са обичном наљепницом, објасни им се да је то квалитетна вода, али наљепница је обична. Ученици треба да размисле која би цијена воде била и зашто. Овако ученици размишљају шта продаје добру воду, квалитет или изглед?

Група 4: Осмислити рекламу за флашу воде са сликама и логом – од ученика се очекује креативност и размишљање.

Завршни дио часа: Ученици кратко излажу оно што су осмислили, написали и урадили. Сви ученици имају прилику да изразе своје мишљење и резултат свог рада, као и рада свог тима.

Утисак наставнице: У разреду је владала позитивна атмосфера и мотивисаност. Свака група је активно радила на задатку, сви ученици су били укључени и размјењивали идеје. На крају часа су изразили властито мишљење о томе која је вода здравија, шта мисле о продаји и куповини воде. Свака група је имала прилику да сугерише другој групи шта су могли боље да ураде и шта им је било добро. Ученици се нису слагали о цијени воде јер је свако имао своје мишљење, али су ипак поштовали ставове других. Сами су осмислили маркетинг, изглед и одредили цијену производа, базирану на истинитим чињеницама. Ученици су схватили да квалитет продаје производ, али и добра реклама. А оно што је једнако важно, јесте да су уживали у настави јер су претварали своје идеје, ставове, креативност и мишљење у ријечи и дјела.

Примјер 2: Наставници Гимназије у Мостару планирају да подстичу и развијају предузетничку компетенцију код ученика путем теме „Историја Гимназије Мостар“. План оквирно обухвата цијелу школску годину, а циљ је да ученици на наставним часовима кроз тему „Историја Гимназије Мостар“ самостално истражују и преузимају одговорност за своје учење тако што ће они сами да буду носиоци образовних активности.

Васпитно-образовно подручје	Активности
ЈЕЗИЧКО ПОДРУЧЈЕ (хрватски језик, енглески језик, њемачки језик, француски језик, латински језик, библиотека)	- читање и обрада романа „У мраку“ - писање о теми: „Гимназија Мостар“ - интервју с наставницима који су били ученици Гимназије Мостар (интервју с наставницом енглеског језика) - квиз Олимпијада на њемачком језику о историји Гимназије Мостар - познати писци из Гимназије Мостар
ПОДРУЧЈЕ ПРИРОДНИХ НАУКА, МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА	- корозија у грађевини Гимназије Мостар (хемија) - разноликост, критосјемењаче и голосјемењаче у околини Гимназије Мостар (биологија) - гibaње биљака (биологија) - израда понуда за екскурзију (информатика) - израда анкета за предузетничке компетенције (информатика)
ДРУШТВЕНО- ХУМАНИСТИЧКО ПОДРУЧЈЕ (историја, географија, психологија, логика, филозофија, демократија и грађанско друштво, привреда, вјеронаука)	- Гимназија кроз историјске периоде (историја) - Тлоцрт Гимназије и план Мостара око Гимназије, некад и сад (географија) - предузетник и предузетништво (демократија и грађанско друштво, привреда)
УМЈЕТНИЧКО ПОДРУЧЈЕ (музичко васпитање, ликовно васпитање)	- филм о Гимназији Мостар - музика и Гимназија Мостар

2.1.2 РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕНТИШТВА У ОКВИРУ ПРОЈЕКТНИХ АКТИВНОСТИ

Важан елемент популаризације пројектног рада као ефикасног метода рада је *потреба да се образовање прилагоди друштву које се мијења*. Школе морају да се прилагоде новом времену које тражи образоване људе који, поред стручности у специфичној области, морају да буду оспособљени за планирање, комуницирање и сарадњу, рјешавање проблема, испитивање узрока и посљедица, аргументовано заступање сопственог мишљења и уважавање туђег, информатички писмени и да теже ка доживотном учењу.

Ученички пројекти се односе на проблемски и истраживачки усмјерене наставне и ваннаставне активности.

Уважавају иницијативу ученика у процесу учења и његову унутрашњу мотивацију, и тиме стављају ученика у позицију субјекта, а не објекта, тј. главног носиоца процеса образовања, а наставнику додељују улогу „пратиоца“ процеса самосталне конструкције знања (улога фасилитатора и ментора). Менторски однос омогућава висок ниво индивидуализације процеса образовања, гдје су све интервенције наставника осмишљене према стварним потребама ученика. Учење кроз пројектни рад није само начин учења већ и начин рада. Кад ученици науче да преузму одговорност за сопствено учење, онда смо успјели да поставимо основу начина рада којег ће они примјењивати кад постану одрасли људи.

Пројектни задатак може да буде индивидуални или групни, може да обухвата рад у школи и код куће, може да буде задат у склопу једног или више предмета.

Примјер 3: Пројекат Католички школски центар Тузла

Назив пројекта	Промотивне активности школе
Циљ пројекта	- промовисати школу у заједници - повећати број уписаних ученика
Начин како се дошло до теме пројекта	- разговор на сједници Наставничког савјета, а потом разговор с ученицима о могућим темама
Локација пројекта	- Гимназија и локална заједница
Укупно трајање	- фебруар 2015 – април 2015.
Опис пројектних активности кроз временски план пројекта	- израда анкетних листића – фебруар - анкетирање ученика, родитеља и професора – март - снимање филма о школи – фебруар и март - посјета основним школама других општина
Очекивани предузетнички исходи који ће да се остваре кроз реализовање пројекта	- идентификовање корака у рјешавању проблема - аргументовано размјењивање идеја - креативно и иновативно рјешавање задатака - ученици раде самостално, али су и проактивни чланови групе - процјењивање резултата индивидуалног и групног рада - развој самопоуздања, одговорности
Улога наставника – водитеља, ментора ученика током пројектног рада	Њихова улога је у давању смјерница за израду анкетних листића, давању упутства за израду филма и обезбјеђење потребних услова.
Који ученици су учесници пројекта и њихове активности током реализовања пројектног рада	Чланови фото-секције, као и група ученика II и III разреда, чији су задаци : - израда анкетних листића, - спровођење анкетирања, - анализа добијених резултата, - израда сценарија за филм, - посјета основним школама.
Партнери, сарадници у оквиру пројектног рада	- фотограф и видеопродуцент – бивши ученик Опште гимназије - основне школе општине Тузла и Брчко дистрикта

Документација о реализовању пројекта	-извјештај о анкетирању -филм -извјештај о посјетама школама
Начин евалуације пројекта	-самоевалуација (осврт ученика на пројекат) -број уписаних ученика као показатељ успјешности пројекта

2.1.3 РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У ОКВИРУ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Ваннаставне активности у школама могу бити повезане са конкретним предметима, али могу бити и оне које спадају у специфичне сфере интересовања и потреба ученика. Већ смо навели да ученички пројекти могу бити реализовани како у оквиру наставних, тако и ваннаставних активности.

Предузетничка компетенција се развија у оквиру различитих пројеката предузетничке природе и партнерства школе, учествовањем на сајмовима и такмичењима (нпр., такмичења за најбољи бизнис-план, такмичење ученичких и омладинских предузећа и сл.).

Предузетничке школе успостављају партнерства: између образовног сектора, пословне заједнице и креативне индустрије, и имају користи од ангажовања партнера који обезбеђују експертизу за пројекте предузетништва и усавршавање наставника у школама. Школе успостављају партнерство са вањским организацијама: умјетници, дизајнери, архитекте и научници помажу школама и наставницима да подрже креативност и подигну аспирације и достигнућа ученика и младих. Примјери показују да дугорочни односи између креативних радника и школа имају позитиван утицај. Предузетничке институције и едукатори учествују у вршњачком учењу и размјени – на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу.

ШКОЛСКО ПАРТНЕРСТВО је партнерство између школе и институције из локалне заједнице: предузећа, општине, културне организације, мјесне заједнице, привредне коморе, заводи за запошљавање, социјалне агенције, пољопривредне задруге, медији, факултети или универзитети, организације које се баве спортом или рекреацијом, НВО-и, друге школе и сл. Три су доминантна модела препозната:

- Партнерство са локалном заједницом – заједничко за опште образовање, и стручним школама које треба да развијају ову врсту партнерства. Могуће институције: локални медији, здравствене институције, полиција, НВО-и, друге школе, домови за старије особе и друге институције.
- Партнерство са бизнис окружењем – заједничко за стручне школе и опште образовање, које треба да развијају ову врсту партнерства и могу да се тичу ученичке праксе, посјете ученика компанијама – добијање увида у процесе рада, предузетници учествују у настави одржавањем предавања, учествовање у развоју наставних планова и програма.
- Пројектни приступ – ученици успостављају и воде пројекте.

Примјер 5:

ЈУ ОШ „Георгиј Стојков Раковски“ је остварила партнерство са Бањалучким велесајмом, и приликом одржавања међународних сајмова имаће свој стални штанд на којем ће моћи да представљају своје радове о релевантној теми:

-ученици имају фејсбук групу путем које ће давати обавјештења о свим планираним активностима;

-поводом прославе 8. марта, ученици ће да изложе своје радове у холу школе (осликавање предмета декупаж техником, израда осмомартовских честитки, осликавање шоља);

- на Бањалучком велесајму се одржава сајам грађевинарства и ученици раде на изради макета које представиће на свом штанду;

-ученици ће урадити истраживање у насељу о теми „Најпожељнији градови за туристичку посјету“. На основу резултата истраживања, ученици ће на радионицама српског језика, техничког васпитања, ликовног васпитања, информатике, биологије и страних језика да развијају туристички водич и

сувенире одабраних градова, као и Бањалуке. На међународном сајму туризма и угоститељства, ученици ће да изложе своје радове.

Зарађени новац је намијењен опремању учионица и финансирању школских излета ученика.

Примјер 6:

У оквиру Глобалне седмице предузетништва, чији је домаћин за БиХ Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа (РАРС), ученици Пољопривредне школе Бањалука представили су своје предузетничке активности. Ученичко предузеће „Мармелада“, које су основали ученици четвртог разреда смјера Пољопривредни техничар, представили су производњу јагоде, од узгоја до пласмана на тржиште, док су ученици Прехрамбеног смјера промовисали прерађевине од воћа и поврћа као што су мед, џемови, сокови, киселе салате и ракије. Пекарски смјер представио се слатким и сланим пекарским производима, а ветеринарски техничари су појаснили како изгледа практична настава за њихов смјер.

Јелена Лукић, ученица четвртог разреда, истакла је приликом презентације да ће им искуство стечено у школи да користи у будућим предузетничким подухватима.

Глобална седмица предузетништва је свјетска промотивна кампања подизања предузетничке свијести код младих људи, и одржава се широм свијета од 14. до 20. новембра.

2.1.4 РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕТНИШТВА КРОЗ ШКОЛСКЕ (ВАННАСТАВНЕ) АКТИВНОСТИ

Примјер 1: Израда ПР плана за вањског партнера

Читајући новине, наставник је приметио вијест да је на територији БиХ своју регионалну пословницу отворила једна велика међународна грађевинска компанија. У вијестима се налазила и информација да ће у наредном периоду компанија да расписује огласе за велики број радних мјеста и да им је приоритет у плану активности за наредни период да осмисле добру промотивну кампању прилагођену локалном контексту.

Видјевши у томе шансу за школу у којој ради, а и могућност да код ученика развија предузетничке компетенције, извршио је анкетање ученика ради прикупљања података о заинтересованости ученика да они направе приједлог да датој компанији израде ПР план.

Након што је оформљен тим ученика, направљена је „стратегија“ приступа компанији и ученици су добили тимске задатке, од чега је било најважније да се изради сам ПР план. У овај процес су се укључили и остали наставници који су ученицима пружили опште смјернице које се тичу начина прецизног и граматички исправног преношења поруке, али и специфичне вјештине попут вјештина прављења добре визуелне презентације и вјештина јавног наступа.

Након неколико састанака са представницима компаније и добре презентације ПР плана, компанија је прихватила идеју, а касније је и реализовала.

Заузврат је та компанија реновирала школско двориште. Сарадња је настављена, па је школа добила базен и фонтану у школском дворишту.

Примјер 2: Учествовање у акцијама рециклаже отпада

Менаџмент школе је потписао споразум с фирмом која се бави рециклажом отпада, али се групи наставника учинило да та сарадња није сасвим заживјела у школи и да ученици нису посебно заинтересовани за ову важну друштвену тему. Договорили су се да покрену кампању на нивоу школе тако што су наставници биологије заједно са ученицима направили плакате о темама које се тичу негативног утицаја отпада на околину, док су наставници информатике, такође заједно са ученицима, поставили обавјештење о школском партнерству с фирмом која се бави рециклажом отпада на школску интернет страницу да би та информација била доступна великом броју ученика и њихових родитеља. Исте седмице наставници страних језика су на часовима као наставне материјале користили чланке из страних новина који говоре о проблему загађености и важности рециклаже.

Позвани су и представници фирме за рециклажу отпада да врше едукацију ученика о врстама отпада и начину разврставања.

Школски менаџмент је онда објавио такмичење међу групама ученика (разредима) за прикупљање што веће количине отпада јер поменута фирма откупљује отпад уз напомену да ће се средства која се добију кроз откуп отпада да троше за побољшање стандарда школе или за суфинансирање екскурзија ученика којима је то потребно. У групу која одлучује како ће се трошити новац укључени су представници ученика.

Примјер 3: Израда туристичког водича

Кроз програм размјене ученика туристичких школа које подржава аустријска организација за сарадњу у области културе и образовања КултурКонтакт, група ученика школа из БиХ је имала прилику да посјети школе у Бечу, Грацу и Линцу, и да упозна те градове.

По повратку у своје средине, и знајући како ће их ускоро посјетити њихови вршњаци из Аустрије, ученици одлучују да израде туристички водич неколико градова који се налазе у регијама у којима се налазе школе. Како су свјесни да то није нимало једноставан подухват, у израду туристичког водича укључују и своје наставнике. Тако наставници прво успостављају сарадњу са својим колегама из школа које су укључене у програм размјене ученика и договарају се око временског плана активности у различитим школама. Такође, ученицима помажу да се повежу тако што заједнички раде на формирању групе на фејсбуку и групе за заједничко електронско дописивање. Да не би предметни садржаји били запостављени, кроз предмет географија, када год је то могуће, реферишу на посебности њихових градова и регија, што се чини и кроз предмет биологија. Уводе и посебну међупредметну секцију – *Шта знам о завичају?*, гдје се баве историјом и културом градова и регија (у предавања о култури су укључени и наставници ликовног и музичког васпитања, књижевности).

На крају, ученици самостално израђују туристички водич при чему им у писању текстова посебно помажу наставници књижевности, у преводу текстова наставници страних језика, а наставници информатике у графичком обликовању. Након што је водич израђен, у сарадњи с туристичком заједницом је објављен на њиховим веб страницама, и заједнички налазе средства за његову штампу, спремно ишчекујући вршњаке из иностранства.

Примјер 4: Израда веб странице школе

Стручна служба школе је након консултација са наставницима одлучила да ученике и њихове родитеље активно укључи у живот школе и на улазу у школу поставе двије кутије (једну за ученике, другу за родитеље) у које ће бити убацивани приједлози о томе шта школа може да учини по питању веће видљивости њених активности и боље доступности информација које се односе на активности школе. У договору са разредним старјешинама је договорено да се посебне информације дају ученицима јер ће када буду дежурни, осим што свакако имају право свакодневно давати приједлоге, да буду одговорни за давање информација родитељима о могућностима давања приједлога.

Након што су прикупљене информације, наставници су заједно са представницима сваког одјељења, разврстали одговоре у неколико категорија, издвојили приједлог који има највише гласова, а који је у тренутним околностима најстварљивији, и ученицима дали задатак да аргументовано и укратко наведу разлоге зашто су неки приједлози одбијени, односно да дају објашњење зашто неки од приједлога не могу да буду посматрани као приоритети.

Како је приједлог који је победио био израда веб странице школе, стручна служба је јавно истакла обавјештење које садржи позив за пријаву ученика који желе да учествују у овој активности. По завршетку пријава ученика, оформљен је ученички тим за израду веб странице школе. Активности израде су потпомогли и школски ИТ клуб и ученици који похађају информатичку секцију. Наставници различитих предмета су ученике помагали у прикупљању података и фотографија, а обради текстова и графичких приказа се приступило након што су ученици научили да раде на веб софтверима. У писању текстова су се ученицима прикључили и наставници језика, а менаџмент школе је свој допринос дао у виду пружања практичних информација.

Касније, ова група је подржана тако што је постала група која трајно уређује школску веб страницу, а стручни сарадници су у разговорима са ученицима увидјели још једну добит овако организованих активности јер је значајан број ученика ову израду посматрао као прву референсу да своје услуге понуде и другим заинтересованим странама (удружењима, фирмама, организацијама).

3. ПРОФЕСИОНАЛНА ОРИЈЕНТАЦИЈА

3.1 АКТИВНОСТИ КОЈИМА СЕ РАЗВИЈАЈУ ВЈЕШТИНЕ УПРАВЉАЊА КАРИЈЕРОМ У ОКВИРУ ПРЕДМЕТА

Каријерна оријентација може да се проводи у оквиру низа активности које се уобичајено раде током наставе.

Неке генералне смјернице за све предмете су:

1. Спознаја о самом себи и властитим карактеристикама

- Питати ученике која су им знања и вјештине потребне за савладавање предмета, те шта мисле која знања и вјештине ће да развију током школске године. Након тога, дискутовати са ученицима како ће та знања и вјештине да буду примјенљиве у будућности, даљем школовању или запошљавању.

2. Истраживање могућности

- Сваки пут када планирате додатну активност, размислите и о питањима на која би ученици могли да одговоре а у вези су са каријерном оријентацијом. На примјер, уколико одлазе у посјету, подстакните их да запослене питају о њиховом школовању и каријерном путу. Искористите важне догађаје за ученике, на примјер одржавање неког великог спортског првенства, да истраже која су све занимања укључена у организацију и спровођење једног таквог догађаја.

3. Доношење одлука на каријерном путу

- Подстакните ученике да буду помагачи млађим ученицима из вашег предмета. Помозите им да схвате које вјештине ће да развију кроз помагање (нпр., комуникацијске, вјештине подучавања...). Развијајте са њима вјештине потребне на интервјуу кроз организацију интервјуа о теми из вашег предмета.

3.1.1 КАРИЈЕРНА ОРИЈЕНТАЦИЈА НА НИВОУ ПРЕДМЕТНИХ ПРОГРАМА

Матерњи језик

Искористите посјете за писање извјештаја.

Дајте ученицима задатак да интервјуишу члана породице или комшију, те повежите интервју са презентацијама.

Искористите биографије познатих људи као инспирацију за ученичка истраживања будућих каријерних опција.

Биологија и физичко васпитање

Дискутујте са ученицима о томе какво окружење највише погодује раду и како може да се креира такво окружење.

Дајте им задатак да истраже здравствене услуге и програме очувања здравља у локалној зајединици, те која су то занимања која су укључена у очување здравља људи, као и које су вјештине и знања потребни да би се радило у таквим програмима или установама.

Друштвене дисциплине

Подстакните их да истражују како контекст у којем људи живе (урбано, рурално, породични миље...) утиче на избор занимања у социјалним групама.

Дискутујте како дискриминација и стереотипи могу да утичу на одабир занимања и развој каријере.

Радите на развоју индивидуалних планова за развој каријере.

Страни језици

Подстакните ученике да се распитају о занимањима у култури из које уче језик и да упореде рад професионалаца у нашој и другој култури.

Подстакните их да усвајају термине на страним језицима из подручја одабира занимања и развоја каријере.

Напишите са њима њихове вјештине или припремите ЦВ на страном језику.

Умјетност

Дискутујте са ученицима о умјетничким занимањима, шта све могу да раде умјетници и која су знања и вјештине потребне за бављење разним подручјима умјетности.

Припремите са ученицима изложбу о теми "Занимања и каријера".

Математика

Разговарајте са ученицима како су математички елементи у функцији низа занимања на конкретним примјерима.

Научите их како да читају податке и графиконе, и податке у вези са тржиштем рада и запошљавања.

Урадите са њима мало истраживање о теми из каријерне оријентације, па статистички обрадите податке.

Предмети из природне групе

Дискутујте како су технолошке промјене допринијеле развоју професија, послова и отварању нових занимања.

Погледајте видео са неким научником или организујте посјету неког научника од којег ће научити више како технолошке промјене утичу на промјене у занимањима (нпр., како се хортикултура промијенила због екологије, употребе или злоупотребе пестицида).

3.1.2 ПРИЈЕДЛОЗИ РАДИОНИЦА ЗА РАД НА ПРЕДМЕТНОЈ НАСТАВИ ИЛИ ЧАСОВИМА ОДЈЕЉЕНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Свака од предложених радионица може да се изводи на било којем предмету.

РАДИОНИЦА 1: КОЈЕ ВЈЕШТИНЕ УПОТРЕБЉАВАМО СВАКОДНЕВНО

Преглед

Причом о једном успјеху из свога живота, ученици ће да увиде које вјештине посједују и како су оне повезане с одабиром будућег занимања.

Циљеви

Ученици ће моћи да препознају вјештине које посједују. Увидјет ће да вјештине могу да се развију у школи, кући или на слободним активностима, те ће почети да повезују своје вјештине с избором занимања.

Циљна група: ученици завршних разреда основне школе

Опис вјежбе

Сваки ученик ће да напише кратак опис једног свог успјешног догађаја који је организовао самостално или у сарадњи са другима. То може да буде неки доживљај с породицом, достигнуће у школи или некој другој активности и слично.

Подијелите ученике у парове. Нека први ученик из пара прочита своју причу другоме. Други ће у њој да покуша препознати све вјештине првог ученика које су биле потребне за успјех. Након

тога, нека други ученик обавијести првога које је вјештине примјетио. Нека први ученик размисли о њима и покуша да пронађе још ситуација у којима су му те вјештине користиле. На крају, нека први ученик запише оне своје вјештине у које је сигуран. Нека ученици промијене улоге. Нека други прочита причу првоме и нека наставе поступак.

Објасните ученицима да се исте вјештине које могу да буду корисне у различитим занимањима зову преносиве вјештине. То су, на примјер, организацијске вјештине, комуникацијске вјештине, вјештине анализе и синтезе итд. Прочитајте ученицима опис једнога неуспјешног догађаја. Реците ученицима да покушају пронаћи вјештине које би могле овај неуспјели догађај да учине успјешним.

Дискусија

- Које су вјештине потребне у већини занимања (комуникација, организација, планирање итд.)?
- Колико су те вјештине важне у занимањима о којима сте ви размишљали? А које су друге вјештине потребне?

Радионица 2: СПОЗНАЈ СВОЈЕ СНАГЕ

Преглед

Ученици ће научити Гарднерових седам типова интелигенције. Ова вјежба ће им помоћи да спознају своје снаге и увиде какав је однос типова интелигенције и избора каријере.

Циљеви

Ученици ће спознати своје снаге. Схватиће каква је веза између њихових могућности и достигнућа, те могућих занимања.

Циљна група: ученици средње школе

Гарднерових седам типова интелигенције

Вербална интелигенција – способност лаког кориштења ријечи и језика, нпр. писци.

Логичко-математичка интелигенција – способност кориштења бројева и логичког повезивања, нпр. научници.

Специјална интелигенција – способност препознавања и стварања облика, боја и дизајна, нпр. цртачи и фотографи.

Физичко-кинестетичка интелигенција – способност кориштења цијелог тијела за изражавање осјећаја и идеја, нпр. професионални спортисти и плесачи.

Музичка интелигенција – способност уживања у ритму и музици, те у свирању неког инструмента, нпр. композитори и музичари.

Интерперсонална интелигенција – способност добре сарадње и разумијевања других, нпр. политичари и продавачи.

Интраперсонална интелигенција – способност разумијевања себе, познавања својих особина и способности, нпр. предузетници.

Припрема

Напишите Гарднерових седам типова интелигенције на табли.

Опис вјежбе

Прочитајте дефиниције седам типова интелигенције. Објасните ученицима да је свих седам типова интелигенције потребно у свакодневном животу. Већина нас може одредити у којима смо од ових седам типова јаки, а у којима слабији. Када прочитате сваку дефиницију, нека

ученици наведу сва занимања за која мисле да су повезана с тим типом интелигенције. Запишите их на табли уз поједини тип.

Подијелите ученике у мале групе према њиховим процјенама властитих снага у овим типовима интелигенције. Нека свака мала група, с обзиром на свој преферисани тип интелигенције, изведе неку активност о теми онечишћења околиша. Ево могућих примјера:

- Лингвистичка интелигенција: нека напишу чланак о онечишћењу у граду у којем живе.
- Логичко-математичка интелигенција: нека проуче узроке и степен онечишћења.
- Специјална интелигенција: нека фотографишу највеће загађиваче или отпаде.
- Физичко-кинестетичка интелигенција: нека организују тимове за чишћење околине.
- Музичка интелигенција: нека напишу пјесму о онечишћењу околине.
- Интерперсонална интелигенција: нека оснују удружење за борбу против загађивача околине.
- Интраперсонална интелигенција: нека размисле о начинима како би они као појединци могли да смање онечишћење околине.

Дискусија

- Зашто је добро познавати ове типове интелигенције и знати у којима смо добри?
- Како то мијења значење појма интелигенција?
- Како вам ове спознаје могу да помогну у школи?
- Како су ваши типови интелигенције повезани с вашим жељеним занимањима?

Додатна активност

Нека ученици у малим групама препричају неки свој доживљај када су успјешно примијенили неки од типова интелигенције. Ученици ће да добију повратну информацију о властитим способностима и снагама.

Радионица 3: истраживање свијета занимања

Циљеви:

Учесници разумију информације које им се презентују или које сами проналазе. Знају да издвоје кључне појмове презентованих информација, односно знају селектовати важне информације.

Методи: анализа текста, израда цедуља са кључним ријечима

Циљна група: Ученици завршних разреда основне школе

Опис активности:

- Учеснике подијелити у три групе и дати им сљедеће упутство:
“Сваки учесник ће да добије текст (образац за копирање 3/1 и 3/2) који треба брзо да прегледа и прочита. Свако за себе у тексту препознаје и означава најважније тврдње о пословању, односно најважније захтјеве за дати посао/занимање.”
- Заједнички задатак за сваку групу јесте да упореди и по потреби направи корекције издвојених тврдњи о пословању. Након тога се издвојене тврдње, према критеријумима групе, сврставају у надређене појмове из текста, односно изводи се њихова кључна ријеч (образац за копирање 4).
- Резултати првог дијела задатка провјеравају се помоћу контролних листова (обрасци за копирање 5/1 и 5/2), док се резултат другог дијела задатка провјерава коришћењем обрасца за копирање 6.

Питања за дискусију:

- Шта би биле важне информације о неком занимању?
- Да ли је подједнако важно да се говори и о предностима, али и о недостацима одређеног занимања?
- Шта би били недостаци одређеног занимања?

Додатна активност: Водич за избор средње школе

Водитељ пленарно ради преглед “Водича за избор средње школе” (ОКЦ Бањалука издаје Водич сваке године, www.karijera.okcbl.org) за ученике завршних разреда основне школе, с посебним освртом на:

- приједлог класификације занимања са стручним компетенцијама,
- преглед средњег образовања у БиХ, занимања, група занимања и стручних квалификација.

Осврт на радионицу:

Нужан предуслов правилне одлуке о избору занимања подразумијева да информације о занимањима, било да су

потпуно нове или већ расположиве, треба прикупљати и обрађивати структурисано, водећи рачуна о различитим факторима и утицајима.

Потребан материјал:

Картице са различитим симболима, оловке

Образац за копирање 3/1 и 3/2

Образац за копирање 4

Образац за копирање 5/1 и 5/2

Образац за копирање 6

“Водич за избор средње школе” за ученике завршних разреда основне школе (ОКЦ Бањалука)

Образац за копирање 3/1

Примјер: Извјештај менаџера хотела на броду/ “квалификациони оквир” хотелског менаџера

Свој посао почињем од раног јутра многим бројевима јер морају да се провјере статистике од претходног дана из свих области брода (барови, ресторани, продавнице, касино). Онда се бавим актуелним дневним планом и одлазим на јутарњу конференцију. Тамо се састајем са шефовима служби из области хотела и разговарам са њима о главним дешавањима за тај дан, као и информацијама о ВИП личностима које су тренутно на броду. Слиједи састанак са наутичарима и капетаном. Ту је ријеч о рути брода – да ли може да се уђе у све луке како је планирано. Даљи ток радног дана пролази у обављању преписке, контролним обиласцима палубе, личним контактом са гостима хотела и прикупљању коментара гостију (приједлози, похвале, критике итд.).

Предности мог занимања су: огромне могућности за напредовање, контакт са многим људима и висока зарада. Осим тога, индустрија одмора и разоноде и даље је привредна грана у експанзији, која је стога релативно безбједна од криза. Посјећујем и многе занимљиве земље. Сазнајем доста тога о другим културама и, када ми дневни распоред дозволи, пратим госте у обиласку знаменитости.

Постоји и тамна страна мог занимања. Морате да будете свјесни да на броду немате уређено радно вријеме, морате стално да будете доступни и често, више мјесеци, морате да будете ван куће, што готово онемогућава уредан породични живот.

Образац за копирање 3/2

Примјер: Извјештај менаџера хотела на броду/ „опис посла“ хотелског менаџера

Моје занимање пред мене поставља многе захтјеве: жељу за успостављањем контаката, језичку спретност, организационе способности, велико опште знање, познавање страних језика, видове опхођења, стрпљење, спретност у преговарању и способност размишљања у контекстима. Способност тимског рада и велика свијест о одговорности неопходни су за успјешно обављање овог посла. Физички морам да будем у одличној кондицији.

Одговоран сам за око 1.000 запослених и до 4.000 гостију.

Осим тога, у мојој бранши никад нема живота од старе славе. Усавршавање у свим областима (мотивација запослених, личне обуке, менаџмент кризних ситуација итд.), неизоставне су ако желите да останете у врху. Лично, почео сам након трогодишње угоститељске школе као хотелски администратор. На свом путу до менаџера хотела сам наилазио стално на наставнике, надређене и колеге који су препознали моје предности. Младима бих у вези са избором занимања препоручио да стекну што шире опште образовање, те да своју одлуку о занимању донесу у складу са сопственим очекивањима, интересовањима и добрим странама.

Образац за копирање 4

Цедуља са кључним ријечима: хотелски менаџер на броду за крстарења

Образац за копирање 5/1 контролни лист

Примјер: Извјештај хотелског менаџера на броду/ “квалификациони оквир” хотелског менаџера

Свој посао почињем од раног јутра многим бројевима јер морају да се провјере статистике од претходног дана из свих области брода (барови, ресторани, продавнице, касино). Онда се бавим актуелним дневним планом и одлазим на јутарњу конференцију. Тамо се састајем са шефовима служби из области хотела и разговарам са њима о главним дешавањима за тај дан, као и информацијама о ВИП личностима које су тренутно на броду. Слиједи састанак са научичарима и капетаном. Ту је ријеч о рути брода – да ли може да се уђе у све луке како је планирано. Даљи ток радног дана пролази у обављању преписке, контролним обиласцима палубе, личним контактом са гостима хотела и прикупљању коментара гостију (приједлози, похвале, критике итд.).

Предности мог занимања су: огромне могућности за напредовање, контакт са многим људима и висока зарада. Осим тога, индустрија одмора и разоноде и даље је привредна грана у експанзији, која је стога релативно безбједна од криза. Посјећујем и многе занимљиве земље. Сазнајем доста тога о другим културама и, када ми дневни распоред дозволи, пратим госте у обиласку знаменитости.

Постоји и **тамна страна** мог занимања. Морате да будете свјесни да на броду немате уређено радно вријеме, морате стално да будете доступни и често, више мјесеци, морате да будете ван куће, што готово онемогућава уредан породични живот.

Образац за копирање 5/2 контролни лист

Примјер: Извјештај менаџера хотела на броду / “опис посла” хотелског менаџера

Моје занимање пред мене поставља многе **захтјеве** : жељу за успостављањем контаката, језичку спретност, организационе способности, велико опште знање, познавање страних језика, видове опхођења, стрпљење, спретност у преговарању и способност размишљања у контекстима. Способност тимског рада и велика свијест о одговорности неопходни су за успјешно обављање овог посла. Физички морам да будем у одличној кондицији. Одговоран сам за око 1.000 запослених и до 4.000 гостију.

Осим тога, у мојој бранши никад нема живота од старе славе. Усавршавање у свим областима (мотивација запослених, личне обуке, менаџмент кризних ситуација итд.), неизоставне су ако желите остати у врху. Лично, почео сам након трогодишње угоститељске школе као хотелски администратор. На свом путу до менаџера хотела сам наилазио стално на наставнике, надређене и колеге који су препознали моје предности.

Младима бих у вези са избором занимања препоручио да стекну што шире опште образовање, те да своју одлуку о занимању донесу у складу са сопственим очекивањима, интересовањима и добрим странама.

Образац за копирање 6 / контролни лист

Цедуља са кључним ријечима: менаџер хотела на броду за крстарења

<p>Посао:</p> <p>провјера статистика преписка израда дневног плана контролни обиласци јутарња конференција: шефови служби контакт са гостима хотела капетан – рута брода</p>
<p>Предности:</p> <p>добри изгледи за напредовање посао безбједан од криза контакт са људима упознавање занимљивих земаља добра зарада учење</p>
<p>Тамне стране:</p> <p>нема уредног радног времена породични живот готово немогућ мјесецима одсутан</p>
<p>Захтјеви :</p> <p>жеља за успостављањем контаката стрпљење језичка спретност спретност у преговарању организациона способност размишљање у контекстима широко опште образовање способност тимског рада познавање страних језика свијест о одговорности добро опхођење одлична физичка кондиција</p>

<p>Усавршавање :</p> <p>мотивација запослених</p> <p>лична усавршавања</p> <p>менаџмент кризних ситуација</p>
<p>Избор занимања:</p> <p>широко опште образовање</p> <p>одлука о занимању у усклађеност са очекивањима, интересовањима, предностима</p>

Радионица 4: ИНФОРМИСАЊЕ – МОЈА САМОПРОЦЈЕНА ИНФОРМИСАНОСТИ

Резиме: За успјешно рјешавање проблема и доношење одлука Едвард де Боно је развио идеју о шест типова мишљења које је метафорички представио са шест шешира. Први у низу је бијели шешир који се односи на прикупљање информација и чињеница. Дакле, прије него што кренете у акцију, ставите бијели шешир на главу и поставите себи сљедећа питања: Које информације имам? Које информације ми недостају? Које информације бих хтио да имам? Како да добијем потребне информације?

Циљ радионице:

Испитивање сопствене информисаности и спремности ученика да активно учествује у прикупљању информација о свијету рада и занимањима.

Задаци:

- Процјењивање сопственог нивоа информисаности о занимањима и свијету рада на духовит начин.
- Истраживање нивоа информисаности кроз игру откривања.
- Стицање нових увида и сазнања преко личне рефлексije и личног доживљаја.
- Подстицање ученика да уче и истражују, и самостално прикупљају информације о занимањима, школовању и запослењу.

Исходи:

- Ученици су сагледали ниво своје информисаности.
- Ученици су размијенили искуства и информације о појединим занимањима.
- Ученици су увидјели значај информисања о занимањима и захтјевима посла за лични и професионални развој.
- Ученици су подстакнути на истраживање и аналитичко размишљање.

Циљна група: Ученици средње школе

ОПИС АКТИВНОСТИ:

УВОДНИ ДИО – 10 минута

1. Уводна активност – Временска прогноза

Облици и технике рада: рад у пленуму, индивидуални рад, усмено излагање наставника, скала процјене у форми метеоролошког извјештаја.

Опис активности: Наставник кратко упознаје ученике са темом о којој ће да се дискутује на часу, а затим каже ученицима да имају задатак да размисле и покушају да процијене степен своје информисаности о свијету рада и занимањима, образовним могућностима, каријерним

путевима, трендовима, стању на тржишту рада... Своју процјену информисаности треба да изразе путем метеоролошког извјештаја (нпр., „промјенљиво облачно са кратким сунчаним интервалима“ уколико сматрају да нису довољно информисани, али да ипак посједују одређене информације, или „сунчано“ уколико сматрају да имају доста информација...). Ученици извјештај сликовито представљају на папиру и дају вербални опис своје процјене информисаности, а затим лијепе извјештаје на припремљен пано са називом Моја самопроцјена информисаности.

Наставник сумира и наглашава закључак о нивоу информисаности ученика у виду временске прогнозе.

СРЕДЊИ ДИО – 25 минута

1. Игра На челу ми пише... – 15 минута

Облици и технике рада: колективни рад, индивидуални рад, постављање питања – откривалица

Опис активности: Наставник подијели ученицима стикере и даје инструкцију да сваки ученик треба на стикеру да напише једно занимање, посао, професију – лекар, месар, новинар, учитељ... Ученици записују занимања на стикерима, водећи рачуна да други не виде то шта су написали. Сваки ученик стикер са написаним занимањем лијепи на чело ученику са десне стране. Ученици сједе у кругу и сваки ученик треба да има на челу стикер са одређеним занимањем. Наставник констатује да у кругу има лекара, правника, мајстора..., читајући шта је написано на стикерима, а затим објашњава начин рада.

Ученици треба да открију које је њихово занимање тако што ће да постављају питања (Да ли је за мој посао потребно високо образовање? Да ли мој посао захтијева спретност прстију? Да ли посао којим се бавим укључује рад са новцем?). На постављена питања одговарају остали ученици из круга. Ученик који погађа занимање, има право да поставља питања све док остали ученици одговарају са „да“ на његово постављено питање. Када ученик добије одговор „не“, право на постављање питања добија следећи ученик, и тако редом. Наставник прекида игру када два до три ученика погоде „своје занимање“ (водити рачуна о временском оквиру).

2. Лични доживљај и рефлексивност – 10 минута

Облици и технике рада: рад у пленуму, групна дискусија

Опис активности: Наставник питањима подстиче ученике на дискусију. Приједлози питања: Како сте се осјећали у овој вежби? Да ли је било тешко смишљати питања о карактеристикама занимања која су вам исписана на стикеру? Да ли сте на овај начин открили нешто ново у вези са занимањем које је поменуто у кругу? Да ли мислите да имате довољно информација о занимањима која вас интересују? Да ли мислите да треба додатно да се информишете о занимањима? Да ли имате идеју о томе како бисте могли боље да се информишете? Да ли треба да се информишете само о занимањима која вас интересују или и о другим занимањима? Да ли мислите да се ваш ниво информисаности промијенио након ове активности? Да ли се „временска прогноза“ поправила?

Наставник се ослања на запажања ученика сумирајући их и коментаришући да је циљ ове активности био да се истражи ниво њихове информисаности о различитим занимањима.

ЗАВРШНИ ДИО – 10 минута

1. Питам се, питам те – 5 минута

Облици и технике рада: рад у пленуму, усмено излагање наставника, истраживачки домаћи задатак – интервју

Опис активности: Наставник упућује ученике на мини истраживање о информисаности младих, дајући им оријентациона питања за истраживање. Њихов задатак је да до сљедећег часа интервјуишу своје вршњаке и да забиљеже и анализирају:

- Како се млади најчешће информишу о образовању, усавршавању и запошљавању?
- Који извори информисања су најпопуларнији, најдоступнији, најпоузданији, најкориснији...?
- Које информације недостају младима у вези са планирањем каријере?
- Шта је функционално, корисно за младе када су у питању институције које пружају потребне информације? Шта недостаје?
- Које мјере треба да се предузму за побољшање информисаности младих?

2. Евалуација / излазница – 5 минута

Облици и технике рада: индивидуални рад, евалуација

Наставник подијели ученицима картице „излазнице“. Ученици треба да напишу своје утиске о одржаној радионици. Своје „излазнице“ дају наставнику приликом одласка из учионице.

Материјал за рад: папири А4 формата, фломастери, пак папир (1 комад), стикери

Прилог 1 – излазница

Најјачи утисак са радионице
Најкориснија информација
Најдосаднији дио

Напомена:

На сљедећем часу ученици треба да донесу налазе анкета које су спровели. Наставник треба заједно са њима да сумира резултате и подстакне дискусију о могућностима информисања у вези са свијетом рада и наставком школовања у БиХ.

Радионица 5: КОЈИ СУ МОЈИ ИНТЕРЕСИ

Исходи: У овој вјежби ученици ће да размишљају о својим интересима и покушаће да их повежу с будућим занимањем.

Циљна група: Ученици завршних разреда основне школе и свих разреда средње школе

Циљеви: Ученици ће да схвате какву улогу имају њихови интереси у доношењу професионалних одлука.

Припрема

На табли нацртајте табелу попут ове у приручнику. За почетак насловите само прву колону (активности).

Опис вјџбе

Нека ученици, сваки за себе, у прву колону табеле напишу највише 20 активности које воле (Прилог 1). То могу да буду одласци у кино, читање књига, разни спортови, изласци у град, планинарење, сликање, свирање итд.

Означите другу колону са Д/С. Нека ученици означе за сваку од активности обављају ли је самостално (С) или у друштву (Д). Трећу колону означите са КМ. Нека ученици у тој колони означе оне активности за које им треба више од 5 КМ. Задња ће колона да означава учесталост бављења одређеном активношћу. Ако ученици одређену активност изводе барем једном мјесечно, нека уз њу ставе квачицу.

Подијелите разред на мале групе. Нека сваки ученик каже другима шта је овом вјџбом научио о себи.

Након тога, подстакните ученике да размисле које би занимање могло да задовољи њихове интересе.

ПРИЛОГ 1 – табела интереса

20 ствари које волим радити

Активности	Д/С	КМ	Ö
1. _____			
2. _____			
3. _____			
4. _____			
...			
20. _____			

Дискусија

Затим подстакните и водите дискусију са ученицима о сљедећим питањима:

- Зашто је важно да се узму у обзир властити интереси када размишљате о свом будућем запослењу?
- Улазе ли ваши интереси у групу активности попут рада с људима, рада са стварима (машинама) или рада с подацима и идејама? Шта вам то говори о вашем избору занимања?

Рад с подацима и идејама

Ако волите да радите с подацима и идејама, да скупљате и усвајате информације читајући или изводећи експерименте, можда бисте вољели да обављате неки истраживачки посао.

Тиме бисте можда открили нове начине производње или усавршили постојећу технологију. Могли бисте да дизајнирате, пишете или цртате како бисте изразили своје идеје.

Рад с људима

Ако волите да радите с људима, можда бисте могли да нађете занимање у којем бисте подучавали друге, објашњавали им или показивали како шта да се уради, давали им савјете, помагали људима с проблемима или бринули се за друге. Можда бисте могли да водите друге и утицати на њихово мишљење или организовати активности других.

Рад са стварима

Ако волите да радите са машинама или алатима, можда би вам одговарало неко од занимања у којима поправљате и одржавате машине, или усклађујете њихов рад, израђујете конкретан производ или управљате разним возилима.

Додатне активности

1. Нека сваки ученик направи листу могућих занимања, узимајући у обзир властите интересе и наведене групе занимања.
2. Ученицима представити веб сајт karijera.okcbl.org, и начин коришћења сајта. Сваки ученик нека попуни упитнике интереса и способности, те упореди добијене резултате са онима на својој листи могућих занимања коју је саставио. Подстакнути дискусију са ученицима о томе да ли су подударне листе занимања, због чега можда нису, и гдје мисле да су погријешили у самопроцјени.

Радионица 6: КО САМ ЈА? – САМОПРОЦЈЕНА ЗНАЊА И ВЈЕШТИНА

Компетенције за 21. вијек

Циљ активности:

Самопроцјена знања и вјештина потребних за учење и рад

Задаци:

- подстакнути ученике да аналитички размишљају о квалитету сопствених знања и вјештина, као и о њиховој усклађености са компетенцијама потребним за обављање одређеног посла;
- развијати свијест код ученика о потреби планирања каријере.

Исходи:

На крају ове активности, ученици ће бити упознати са компетенцијама које се сматрају кључним у 21. вијеку, и моћи ће јасно да повежу интересовања са одређеним знањима и вјештинама. Такође ће да изврше самопроцјену нивоа развијености својих знања и вјештина потребних за жељено занимање, те потребу да их даље усавршавају.

Материјал за рад:

- радни листови (Прилог 1, Прилог 2, Прилог 3);
- постери, фломастери;
- евалуациони листићи за ученике.

Облик рада: индивидуални / групни

Циљна група: ученици свих разреда средње школе

Опис активности:

Први корак

У уводном дијелу ове радионице наставник организује игру у којој занимање треба да пронађе свој опис. Односно, сваки ученик добија цедуљу на којој се налази назив неког занимања или његов опис. Игра је готова када сваки ученик пронађе опис свог занимања, тј. повеже опис неког занимања са одговарајућим називом. Циљ активности је да се кроз игру ученици уведу у тему, па сходно томе наставник може да бира нека необична занимања и креативне описе. У Прилогу 1 дат је приједлог могућих занимања за ову игру.

Наставник: окупља и организује ученике, и даје упутства за игру.

Ученици: комуницирају и истражују однос занимања и описа.

Други корак

Централни дио ове радионице је посвећен компетенцијама потребним за учење и рад. Наставник ученицима уручује упитник са инструкцијом за рад (Прилог 2). Упитник садржи пет колона. Прва колона се односи на списак знања и вјештина које се сматрају важнима за учење и рад. Како би се отклониле евентуалне дилеме око садржаја ових компетенција, у другој је колони дат њихов опис. Када ученици прочитају име и опис једне компетенције, онда прелазе на трећу колону у којој се са *да* или *не* изјашњавају о њеном значају за будуће занимање. Затим, у четвртој колони процјењују да ли посједују одређене компетенције, док у петој анализирају да ли има простора за унапређивање сопствених знања.

Ученици могу имати дилеме у вези са повезаношћу неког знања и будуће професије, а улога наставника је да им у томе помогне. Пружити помоћ не значи и дати одговор. Често ће да буде потребно додатно информисање и прикупљање података о неком послу – шта и јесте циљ активности. Оно што би могао да буде проблем, је став да неко посједује одређену компетенцију, а да не сматра да има потребе да је даље развија. Ту би наставник требао да скрене пажњу ученицима на принцип цјеложивотног учења.

Наставник: уручује задатак; даје упутства; пружа подршку и подстиче каријерно информисање.

Ученици: раде на задатку; анализирају своје добре и мање добре стране; планирају додатно информисање.

Трећи корак

Ослањајући се на претходну активност и табелу у којој су описане компетенције, ученици добијају задатак да проуче три занимања, а затим и да одреде која су знања и вјештине неопходне за њихово обављање (Прилог 3). Ученици раде у групама, а после је групне дискусије, реферишу и упоређују резултате рада.

Наставник: уручује задатак; даје упутства; координише активности група.

Ученици: раде на задатку; реферишу; анализирају.

Четврти корак

Завршна активност у којој наставник сумира све активности, посебно водећи рачуна да још једном нагласи да постоји стална потреба унапређења сопствених знања и вјештина – јер је то оно што послодавци цијене, односно плаћају.

Наставник: сумира активности; анкетира ученике; упућује на додатне изворе.

Ученици: слушају; врше евалуацију активности.

Додатна упутства:

Наставник усмјерава ученике да истражују знања и вјештине потребне за обављање неког посла тако што ће додатно да се информишу и упознају се како је то уређено у свијету рада земаља Европске заједнице: <https://ec.europa.eu/ploteus/sr>.

Такође, ученици могу корисне податке о својим будућим занимањима да нађу и на страницама сајта ОКЦ каријера: karijera.okcbl.org

ПРИЛОГ 1

КАРТИЦЕ ЗА ИГРУ

ЗАНИМАЊЕ	ОПИС
Ронилац	Увијек је маскиран и ћути док ради.
Сладолеџија	Посао му је добар јер га дјеца воле – ради више љети, нешто мање зими.
Балерина	Врти се као чигра – и рукама и ногама зна да прича.
Бабица	Сви се са њом на почетку упознају, али је се никад не сјећају.
Таксиста	Тај многе превезе, и жедне и гладне – а сви га на крају награде.
Гуслар	Има меморисане све аудио-записе националне историје.
Кловн	Не пије, а нос му је црвен. Не смије се, а има осмијех на лицу.
Шнајдер	Свима мјеру узима.
Министарка	Има извршну ријеч и у кући и ван куће.
Ковач	Игра се са ватром, а у руци чекић има.
Астронаут	Ради на великим висинама – до којих се брзо пење, а још брже спушта.
Димњачар	Изгледа као рудар, а не ради у руднику.

ПРИЛОГ 2

Прво размисли које би могло да буде твоје будуће занимање, а потом обрати пажњу на први ред у табели испод. Свака компетенција има свој опис, а твој задатак је да размислиш, а затим и да заокружиш да ли је важна за твој будући посао или не, да ли је посједујеш и да ли би могао још да је унаприједиш.

Моје будуће занимање _____

КОМПЕТЕНЦИЈА	ОПИС	ВАЖНО ЈЕ ЗА ПОСАО	ЈА ЈЕ ПОСЈЕДУЈЕМ	ТРЕБА ДА ЈЕ РАЗВИЈАМ
Матерњи језик	Систем знакова који омогућава комуникацију међу људима, односно изражавање мисли и осјећања.	Да Не	Да Не	Да Не
Страни језик / језици	Систем знакова који омогућава развијање друштвеног живота са људима изван заједнице матерњег језика.	Да Не	Да Не	Да Не
Централни наставни предмети	Група школских предмета важних за неко занимање, полагање пријемног испита или студирање.	Да Не	Да Не	Да Не
Критичко мишљење и рјешавање проблема	Подразумијева: аргументовање, разликовање битног од небитног, тачног од нетачног, предвиђање посљедица, сагледавање проблема из свих углова, вредновање, анализу, синтезу, рјешење проблема, постављање питања, закључивање, класификовање.	Да Не	Да Не	Да Не
Финансијска, економска и пословна писменост	Вођење личних финансија, доношење пословних одлука, разумијевање улоге економије у друштву.	Да Не	Да Не	Да Не
Демократија и грађанска права	Свијест о основама и принципима функционисања демократски уређеног друштва са разумијевањем положаја појединца у заједници равноправних.	Да Не	Да Не	Да Не

Здравствена просвијећеност	Одржавање личне хигијене, њега тијела, здрави животни стилови (исхрана, рекреација, заштита од полно преносивих болести, превенција).	Да Не	Да Не	Да Не
Креативност и иновација	Подразумијева примјену сопствених идеја и оригиналних рјешења за сложене проблеме.	Да Не	Да Не	Да Не
Комуникација	Подразумијева способност креирања поруке неким системом знакова, њено преношење одговарајућим каналом комуникације, као и примање исте са разумијевањем и одговор на њу.	Да Не	Да Не	Да Не
Сарадња и тимски рад	Односи се на вјештине као што су преговарање, рјешавање конфликта, договор у вези са оним што мора да се уради, подјела задатака, слушање идеја других и интеграција идеја у кохерентну цјелину.	Да Не	Да Не	Да Не
Дигитална писменост	Укључује самоувјерену и критичку употребу информационо-комуникационих технологија за учење, рад, комуникацију и у слободно вријеме.	Да Не	Да Не	Да Не
Медијска писменост	Познавање различитих медија, схватање њихове улоге, разумијевање и вредновање медијских порука, креирање медијске поруке.	Да Не	Да Не	Да Не
Флексибилност и прилагодљивост	Прихватање датих услова, туђих мишљења, превазилажење сопствених предрасуда, прихватање постојећих услова рада.	Да Не	Да Не	Да Не
Кроскултурне вјештине	Свијест о културним различитостима, познавање и уважавање других културних образаца.	Да Не	Да Не	Да Не

Знање о томе како се учи	Свијест о методима и техникама које омогућавају самостално усвајање знања са разумијевањем, цјеложивотно учење.	Да Не	Да Не	Да Не
Лидерство и одговорност	Облици понашања појединаца који усмјеравају активности неке групе у правцу остварења заједничког циља.	Да Не	Да Не	Да Не
Мобилност	Покретљивост, како територијална тако и професионална.	Да Не	Да Не	Да Не
Предузимљивост, предузетнички дух, лични менаџмент	Планска реализација неког подухвата са циљем да се оствари нека врста добити; управљање сопственим потенцијалима.	Да Не	Да Не	Да Не

ПРИЛОГ 3

Шта раде и које су им радне обавезе

Пажљиво прочитајте описе наведених занимања, а затим покушајте да одредите које су све компетенције потребне за обављање ових послова.

Грађевински инжењер

Грађевински **инжењери** планирају, дизајнирају, разрађују и управљају пројектима за изградњу или поправку зграда, земљаних радова, трафостаница, путева, аеродрома, жељезница, инфраструктуре за брзи транспорт (брзе пруге, метро), мостова, тунела, канала, брана, лука и пратеће инфраструктуре, као и система који се тичу услуга превоза, аутопутева, дистрибуције воде и система за одлагања отпада и отпадних вода. Грађевински **инжењери** могу, такође, да буду специјализовани за анализу темеља, инспекцију зграда и инфраструктуре, процјену, геоматику, и општинско планирање.

Васпитач

Васпитачи планирају и организују активности за дјецу предшколског узраста, предводе дјецу у активностима да би стимулисали и подстакли њихов интелектуални, физички и емоционални развој. Предводе дјецу у активностима кроз причање прича, учење пјесмица, демонстрацију употребе једноставних музичких инструмената, припрему материјала за ручни рад и демонстрацију њихове употребе, омогућавање прилика за креативно изражавање кроз медије умјетности, сценски наступ, музику и физички покрет / фитнес. Они су запослени у центрима за његу дјеце, обдаништима, предшколским установама, боравцима, школама, школама за рано образовање, агенцијама за изузетну дјецу (дјецу са посебним потребама и надарену дјецу).

Систем администратор

Систем администратори одржавају, рјешавају настале проблеме и администрују употребу компјутерских мрежа локалних (ЛАН) и мрежа ширег домета (WAN), сервера и мрежа,

компјутерске станице, конекцију на интернет и периферну опрему. Процјењују и инсталирају компјутерски хардвер, софтвер за мрежу, софтвер за оперативне системе и софтверске апликације. Управљају главним конзолама да би надгледали функционисање компјутерских система и мрежа. Обезбјеђују услуге рјешавања проблема корисницима мреже. Инсталирају, одржавају, рјешавају проблеме и унапређују хардвер и софтвер мрежног сервера. Спровode тестирање и изводе контроле безбједности и квалитета.

(Описи занимања наведени према: Human Resources and Skills Development Canada www.hrsdc.gc.ca)

4. КОМПОНЕНТА АНТИКОРУПЦИЈА

Свако друштво, у било којој фази развоја, ствара низ установа и обичаја који заједнички служе као систем друштвеног интегритета (Поуп, 2000:8). Мало њих су као такви свјесно развијени, а већини је потребна дорада. Постоји потреба уједињења појединаца, заједница и држава у борби против корупције – демократија има потребу за тим. Приоритет треба да буде смањивање могућности да корупција уопште и настане, шта треба да буде укоријењено у ставовима и очекивањима сваке особе. Демократију мора да одликује транспарентност и посвећеност транспарентности. Савремена технолошка култура је дала превелик значај потрошњи и посједовању добара (Sanches и Pore, 2000:10). Лични успјех и углед све се више мјере материјалним богатством, а не доприносом појединца друштвеној заједници. Задатак образовања је, између осталог, и да подучава о грађанској одговорности и његује опредјељење за оно што је друштвено корисно. Материјално богатство се мора младима да представи као вриједност ниже категорије у поређењу са благостањем грађанског живота. Како се наводи у Антикорупцијском приручнику, друштвени капитал мора да надвлада финансијски капитал јер култура окренута искључиво гомилању материјалног богатства представља плодно тло за развој корупције.

У Стратегији за борбу против корупције стоји да „све основне и средње школе и универзитети треба да имају у својим наставним плановима и програмима једнообразне програме обуке у области етике и борбе против корупције“. Постоји потреба да ученици добијају довољне системске информације о борби против корупције у школи и заједници, и да знање које евентуално имају о овој проблематици не црпе највише кроз медије. Млади могу да формирају став да је корупција неизбјежна. Такав *фаталистички став* (Гетош, Чупић, Михаљевић 2011:101) је врло опасан јер, ако млади сматрају да се против корупције не може борити, тада падају у стање апатије и потпуне равнодушности према овом проблему који може да се ријешава искључиво потпуно супротним начином дјеловања, односно информисањем и активним залагањем свих грађана.

„Корупција је препрека основном људском праву на образовање.“ (Gareth Sweeney)

Корупција је ендемска појава и присутна је свугдје. Под корупцијом треба да се подразумијевају не само злоупотребе јавних и економских функција и овлашћења од службеника запослених у јавном сектору, већ, имајући у виду да су у процесу транзиције пренијети на приватни сектор одређени послови који су раније били у искључивој надлежности државе, појам корупције треба да се прошири и на коруптивно понашање у приватном сектору, дакле и ван јавних служби или у вези са њима, мисли више аутора као што су Ђокић, Шћекић, Кораћ.

Значи, корупција није само случај кад јавни службеници злоупотребљавају свој положај, већ су то сви случајеви злоупотребе свог положаја кад год је могуће стећи лаку зараду (Поуп, 2000:15):

- Приватно туторство, односно приватни часови који утичу на квалитет наставе у редовном процесу.
- Плаћање мита како би се студенти уписали на факултет (Источна Европа).
- Плаћање мита како би се обезбједио смјештај у студентском дому (Румунија).
- Давање поклона и нуђење услуга наставницима како би њихово дијете добило вишу оцјену или како би одгодили испит.
- Нарушавање једнакости у образовном систему – гарантовање успјеха заснованог на социоекономском статусу, породичним везама или припадности некој од друштвених категорија, а не на способностима и залагању.

4.1 ПРИЈЕДЛОЗИ ЗА РАД СА УЧЕНИЦИМА НА РЕАЛИЗАЦИЈИ ИСХОДА И ИНДИКАТОРА ЗА КОМПОНЕНТУ АНТИКОРУПЦИЈА

Антикорупцијско образовање у школама може да буде формално и неформално, које се остварује методама искуственог, практичног, друштвеном животу оријентисаног учења у школи и друштвеној средини, те може да води развоју квалитетног цивилног друштва с високо развијеном грађанском свијести и грађанском културом. Циљ сваке активности је повећање нетолерантности на корупцију.

Примјер 1:

У склопу више часова на различитим наставним предметима је могуће да се организују **дебате**, **радионице**, и подстицање дискусије о темама које су у вези са грађанским друштвом, корупцијом, етичношћу, праведношћу развијањем свијести о правима, дужностима и одговорностима појединаца, једнакости у друштву, поштивањем закона, интегритета, друштвеном одговорношћу, транспарентношћу и сл. Ученици се доводе у ситуације у којима промишљају, просуђују, процјењују, рјешавају моралне дилеме, освједочују се кроз властито чињење и тако изнутра развијају своје ставове и вриједности. На основу питања, одговора и искустава, наставник води ученика до стварања властитих закључака. Могу да се повежу са темама које непосредно утичу на ученике, као што су:

- за 6. разред: Да ли треба да се шапуће своме другу?

- за 6. и 9. разред: Која је сврха школских правила и зашто постоје санкције за кршење истих?

- за 9. разред: Сматрате ли преписивање неетичним? Да ли треба дати другу да преписује на матури? Фаворизовање ученика који су чланови неке секције у школи, те закључивање више оцјене због тога је прихватљиво? Упис жељене школе је важан, те због тога су родитељи дужни да пронађу начин и упишу ме у ту школу?

- за средњу школу: Како ти можеш да учествујеш у креирању и спровођењу демократских начела у школи и широј заједници?

Радионице могу да укључују и игре симулација, симулирани судски поступак. Ученицима треба да се покажу и позитивни примјери из праксе успјешне борбе против корупције, како из своје земље тако и из осталих држава. Уколико је могуће, неке од радионица организовати са учешћем родитеља.

Примјер 2:

Ученици могу да **истражују о темама и проблематици корупције** на часовима језика, историје, социологије, безбједности демократског друштва, цивилног и грађанског друштва. Прикупљају релевантне информације о случајевима корупције из више извора. Анализирају их кроз историјски развој друштва. Доносе логичке закључке и наводе конкретне текстуалне или друге чињенице које могу да послуже као докази. Аргументују закључке донесене на основу закона и чињеница. Процјењују примјенљивост постојећих антикоруптивних закона и најбоље праксе код нас и у свијету. Презентују своје закључке разреду. Ученици могу да учествују у: писању петиције, изради упитника за анкетирање циљних група о штетним појавама корупције, анализирању предрасуда и дешавања у властитом окружењу итд.

Примјер 3:

У школским просторијама може да се **организује "антикорупцијски час"**, приликом којег ће ученици имати прилику да надограде своја знања и ставове о проблему корупције.

Након одржаног антикорупцијског часа, разговором или анкетом може да се испита став ученика о едукацији као мјери превенције корупције, о најчешћим изворима информисања о истоме, те о перцепцији корисности таквих часова у смислу проширивања њиховог досадашњег знања о тој теми.

Примјер 4:

Школа може да **обиљежи Међународни дан борбе против корупције** (девети децембар). Један од начина је да се ученици **упознају са радом институција** које раде на спречавању корупције **кроз посјету** истим (Министарству унутрашњих послова, Агенцији за превенцију корупције и координацију борбе против корупције, Антикорупцијској мрежи организација цивилног друштва у БиХ Transparency International BiH, Факултету за криминалистику, криминологију и сигурносне студије итд.).

Примјер 5:

Наставници и ученици за дане борбе против корупције у образовању на основу добијених информација на антикорупцијском часу могу да **израђују и дистрибуишу информативне материјале „У знању је разлика!“** (брошуре, флајере, проспекте, постере) који садрже основне податке о корупцији, кривичним дјелима са елементима корупције, као и начинима на које грађани могу надлежним органима да пријаве сумње у постојање коруптивних радњи, бројеве телефона свих државних органа који имају отворену телефонску линију за пријављивање корупције.

Примјер 6:

На часу језика **организовати такмичење "Или учи или иди кући"** о теми борбе против корупције у образовању, гдје ће ученици да учествују са својим есејским радовима. Проглашене **најбоље радове објавити у школским новинама.**

Примјер 7:

Наставници и ученици могу да ураде едукативно-промотивну **антикорупцијску кампању Дани антикорупције "Моје НЕ корупцији" у својој школи, а и другим школама**. Ученици заједно са наставним особљем осмисле назив за кампању и конкретан њен садржај, вријеме трајања и друге детаље. Кампања може да укључи и представнике релевантних институција⁶, организација и друге⁷ који могу помоћи да се кампања реализује. У склопу кампање може да се организује више разних активности.

Примјер 8:

Организовати **школску изложбу ученичких ликовних радова** о теми борбе против корупције (или **стрипова** са главним јунацима који се успјешно боре против корупције).

Најбоље **радове објавити** на веб страници, у информативном материјалу, брошури која ће да се дијели у кампањи.

Примјер 9:

Израдити **промотивни материјал** за потребе кампање. Могу да се **израде беџеви, нотеси, цекери** са антикорупцијском поруком, који ће да се дијеле на улици пролазницима или на штанду код школе.

Примјер 10:

Предметни наставници у склопу више наставних предмета могу са ученицима да раде на пројекту представљања и приближавања проблема корупције и њене штетности за друштво, а једна од идеја како то да се изведе јесте и **снимање видеа, кратког филма на страном језику или прављење анимираног спота**. С обзиром да већина ученика посједује мобилне телефоне са видео камерама, то није тешко да се изведе. Тиме добијају практичне вјештине и знања из стварања видео материјала и усавршавају начине причања приче користећи слике, звук и покрет у вези са темама од важности за циљеве промовисања антикоруптивног понашања. Наставници језика ученицима могу да помогну да осмисле и напишу сценарио, на часовима музичког васпитања осмисле музичку подлогу, на часовима информатике се упознају са програмима и алатима који су доступни за прављење видео снимка итд.

Примјер 11:

Организовати **гостовања у радио и ТВ емисијама** у којима ће се говорити о активностима наставника и ученика током кампање антикорупцијских дана. У ТВ емисији се може емитовати снимљени спот.

---

⁶ Хрватска Влада је започела антикорупцијску кампању под слоганом "Корупција - то нисам ја" 2009. године. Циљ кампање је подизање јавне свијести о штетности корупције и укључивање грађана у различите облике њеног спречавања. Једна од промотивних активности јесте и обилазак школа и едукација ученика и наставника о проблему корупције.

Министарство унутрашњих послова, Министарство правде, судије, представници АПИК-а, Министарство за образовање, науку и младе, те невладине организације ACCOUNT-а, Transparency International BiH, факултети итд.

Примјер 12:

Урадити **антикоруптивни пано** који ће стално да стоји у ходнику школе на видљивом мјесту. Исти може да садржава флајере са основним информацијама о корупцији, најбоље ученичке ликовне и есејске радове, примјере промотивног материјала, чланке из новина који говоре о тој кампањи у школи, слике које су забиљежиле активности ученика и наставника у кампањи.

Примјер 13:

Један од начина на који млади људи могу да представе како реагују на актуелне друштвене проблеме, јесте учествовање или осмишљавање теме и начина преношења овог проблема кроз **представу у школи**. На часовима језика може да се напише сценарио за представу, на часовима музичког васпитања осмисли музичка подлога, а на часовима физичког васпитања и драмске секције одређена кореографија.

Примјер 14:

Ученици заједно са својим наставницима могу да израде **веб страницу** или да раде на школској веб страници, да додају нову рубрику, да стратешки прикажу важне информације и да ојачају разумијевање ове проблематике како би промовисали антикоруптивно понашање. Наставници језика могу да помогну ученицима да изаберу које ће есејске радове о тој теми да поставе, наставници ликовног васпитања да помогну да се ураде слике, фотографије које ће се наћи на веб страници, те остали наставници могу да допринесу активностима и пројектима који имају за циљ борбу против корупције и обезбјеђење грађанског друштва.

Примјер 15:

Ученици се охрабрују да се залажу за подизање свијести о овом проблему и **путем друштвених мрежа и других медија**, користећи креативне производе из самосталног рада. Ученици **користе савремену технологију** да објаве своје радове у сврху борбе против корупције, плагијаризма, те остваривања интеракције и сарадње са другима.

Примјер 16:

Ученици заједно са својим наставницима могу да **организују многа дешавања која имају за циљ осуду неетичног понашања, акције**, сајмове на тргу, активности испред школе, што ће да допринесе развоју свијести о овом проблему, како међу другим ученицима и наставницима тако и међу члановима уже и шире локалне заједнице, али и подстицању активизма и волонтеризма међу њима, нпр., кроз: учествовање у пројекту 'Грађанин'; израду плаката о теми важности транспарентног избора Савјета ученика и Савјета родитеља; игре симулација, акције солидарности разредног одјељења, школе; обиљежавање важних дешавања, важних датума; укључивање вршњачког учења о проблему подмићивања ученика других школа; посјете релевантним владиним и невладиним институцијама које имају за циљ борбу против корупције и учествовање у њиховим пројектима, тренинзима, научним скуповима; организовање дебате са ученицима других школа о темама да ли је неетично плаћати за инструкције наставницима који су нам предавачи; приређивање изложбе слика и цртежа ученика из више школа; покретање школских новина и др.

Примјер 17:

Ученици заједно са наставницима могу да учествују и / или осмисле мање (на нивоу разреда) или веће пројекте (на нивоу школе, локалне заједнице и шире), који имају за циљ промоцију социјално прихватљивих понашања и превенцију корупције. Осим наставе, кроз ваннаставне и ваншколске активности, ученици заједно са наставницима могу да **осмисле, покрену и учествују у иновативним пројектима** разреда, школе и друштвене заједнице и / или да израде пројекат **у сарадњи с локалном заједницом, представницима привреде, истраживачким развојним центрима, представницима политичке власти, цивилним сектором и осталима.**

5. КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ

ПРЕДУЗЕТНИШТВО – има широк обим значења. Као код свих термина који су у широкој употреби и наизглед јасни, у свијету академизма и теорији наилазимо на бројне контроверзе у њиховом тумачењу. Предузетништво се колоквијално сматра процесом започињања пословања; у економији, неки аутори предузетништво сматрају класичним менаџерством, док други виде овај концепт као “систематско иновирање које се састоји у намјенском и организованом трагању за промјенама”.⁸ Када говоримо о предузетништву у изворном смислу ријечи (предузети нешто), тада мислимо на појединца, јер је предузетност, иако је многи сматрају за таленат, индивидуална способност људи која се може развијати образовањем и искуством.

ПРЕДУЗЕТНИК као термин има поријекло у француској ријечи „*ентрепендре*“, што значи **онај који предузима**. Многе дефиниције као главне карактеристике предузетника истичу склоност ка промјенама, иновативност, креативност и спремност на ризик: „Предузетник тражи промјене, одговара на њих и експлоатише могућности. Иновација је специфичан алат предузетника, стога ефикасан предузетник претвара могућности у ресурсе.”⁹ На једном екстрему налазимо мишљење да је предузетник веома способна личност са посебним талентом и карактеристикама које красе веома мали број људи. На другом екстрему, свако ко жели да ради сам за себе, сматра се предузетником.

ПРЕДУЗЕТНО ДЈЕЛОВАЊЕ у најширем смислу означава предузимање активности које су циљно оријентисане на стварање нове вриједности било у спознајном, социјалном, економском или свакодневном животном контексту. Укључује **иницијативност** – способност покретања себе и других на активност, препознавање могућности у окружењу и употребу тих могућности; **иновативност** – увођење или употребљавање нових идеја и метода, трансформисање постојећих домена у нове; **проактивност** – креирање, изазивање дешавања, ситуација, умјесто реаговања на ситуацију након што се она деси; дјеловање у очекивању, предвиђању будућих потреба, промјена или проблемских ситуација.

ОБЛИЦИ ПРЕДУЗЕТНИШТВА – Различите су подјеле облика предузетништва. Међутим, три су основна облика предузетништва: традиционално, корпоративно и социјално. **Традиционално предузетништво** се практикује у микро, малим и средњим бизнисима који су организовани у различитим правно-организационим формама, а чији је основни циљ остварење профита који припада власницима капитала и о чијој употреби самостално одлучују. **Корпоративно предузетништво** везујемо за велика предузећа / корпорације које желе примјенити савремене принципе менаџмента на нов начин који ће да створи претпоставке да креативни појединци са својим идејама о новим производима, поступцима и процесима, дођу до изражаја. **Социјално предузетништво** представља примјену предузетничких принципа у друштвеном сектору са циљем унапређења квалитета живљења. Социјално предузетништво, за разлику од претходна два, тежи истовремено остварењу друштвених и финансијских циљева.

СОЦИЈАЛНО ПРЕДУЗЕЋЕ је начин пословања гдје се зарадом која се остварује испуњава одређена социјална мисија. Средства остварена зарадом социјалног предузећа се улажу у сврхе као што су запошљавање људи који теже долазе до посла, социјалне и медицинске услуге, образовање, заштита животне средине или културне активности у заједници и сл.

СОЦИЈАЛНИ ПРЕДУЗЕТНИК је особа која препознаје друштвени проблем и користи предузетничке принципе да креира и води подухват са друштвеном сврхом.

---

⁸ Drucker, Peter (1993), *Innovation and Entrepreneurship*

⁹ Drucker, Peter (1964), *Managing for Results*

ЦЕЛОЖИВотно УЧЕЊЕ подразумева интеграцију формалног, неформалног и информалног учења како би се стекле могућности за стално унапређење квалитета живљења. То је свака активност учења која се предузима током живота ради унапређења знања, вјештина и компетенција у личној, грађанској, друштвеној и пословној / радној сфери. Оно обухвата формално и неформално образовање, али и информално учење. Стога, цјеложивотно учење може да има различите сврхе, као што су лично испуњење, активно грађанство, социјална инклузија и могућност запослења, односно прилагодљивост на различите захтјеве тржишта рада.

ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ је учење усмјерено од наставника или инструктора које се стиче у образовним установама, а према наставним плановима и програмима одобреним од мјеродавних образовних власти.

НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ је организован процес учења и образовања усмјерен ка усавршавању, специјализацији и допуњавању знања, вјештина и способности према посебним програмима које изводе организатори образовања (редовне школе, центри за обуку, компаније, агенције и сл.).

ИНФОРМАЛНО УЧЕЊЕ је непланирано учење и стицање знања кроз свакодневне активности.

ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ подразумева право на образовање сваке личности током цијелог живота, које ће да омогући максималан развој индивидуалних потенцијала.

ЦЕЛОЖИВотНИ РАЗВОЈ КАРИЈЕРЕ подразумева да појединац читав свој живот промишља о свом каријерном путу и доноси одлуке које ће да му омогуће да ради послове у којима је задовољан и у којима је продуктиван.

КАРИЈЕРА (САВРЕМЕНО СХВАТАЊЕ) – Раније се сматрало да каријера почиње првим послом, а завршава се одласком у пензију. Успјешним пословним људима сматрани су само они који су били запослени у престижним организацијама или институцијама, на високим позицијама, са „добрим“ платама и виђени као дио елите. Каријера се доводила у везу са напредовањем на хијерархијској љествици, па је то био знак успјеха и успјешне каријере. Данас се схватање каријере у некој мјери промијенило. Каријера је данас динамичнија и не обухвата само посао и новац, већ и учење, породицу, слободно вријеме. Каријера више није праволинијски процес (човјек се запосли, ради, оде у пензију и завршава каријеру), већ цјеложивотни процес који почиње школовањем (када појединац постаје свјестан свијета који га окружује, својих жеља и интересовања) и траје до краја активног живота. Обухвата све активности, школовање, курсеве, обуке, волонтерске активности, праксе, хобије, чак и оно што се учи кроз искуство – код куће, међу породицом, пријатељима... Успјех је оно што сваком појединачном човјеку пружа личну и професионалну сатисфакцију. Према томе, каријеру имају сви који су задовољни собом, својим послом и животом, и она није везана само за вертикално напредовање.

КАРИЈЕРНО ВОЂЕЊЕ И САВЈЕТОВАЊЕ представља низ активности које оспособљавају појединце било којег узраста, у било којем тренутку њихових живота, да идентификују сопствене способности, компетенције и интересе, донесу одлуке које се тичу њиховог образовања, оспособљавања и професије, и да управљају токовима својих живота у области учења, рада и других области у којима могу да стекну и примијене способности и компетенције.

КАРИЈЕРНО ИНФОРМИСАЊЕ – дио каријерног савјетовања усмјерено на пружање информација потребних за планирање, постизање и одржавање запослености и волонтирања. То укључује и информације о занимањима, вјештинама, каријерним путевима (путевима у реализацији каријере), трендовима и стању на тржишту рада, образовним програмима и могућностима, образовним институцијама (свих врста – формалне, неформалне), владиним и невладиним програмима и услугама, и перспективама послова. Ове информације се сматрају каменом темељцем каријерног вођења.

КАРИЈЕРНО САВЈЕТОВАЊЕ (као ускостручна активност) помаже појединцима да уз помоћ каријерних савјетника разумију властите циљеве и аспирације, сопствени идентитет, доносе одлуке засноване на информацијама, и посвете се активностима и управљању промјенама у својој каријери, било да су планиране или непланиране.

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА КАРИЈЕРУ – за разлику од каријерног савјетовања које подразумијева рад са каријерним савјетницима, образовање за каријеру промовише разумијевање свијета рада кроз школске наставне програме. То може да се реализује у различитим формама у оквиру наставног процеса, које наставници директно интегришу у предметне области, или стицање одређених вјештина потребних за запошљавање као посебног сегмента образовног рада који је укључен у наставне планове и програме. Посебне вјештине за запошљавање могу да обухватају стицање вјештина управљања каријером, прелаз из школе у област рада итд. Активности које обухватају каријерно информисање и каријерно савјетовање могу да буду интегрисане у предметне и наставне области у школи, или се могу да се реализују као посебне групне активности за ученике.

КОРУПЦИЈА – према Грађанскоправној конвенцији о корупцији (Стразбур, 1999, чл. 2), корупција подразумијева тражење, нуђење, давање или примање, директно или индиректно, мита или било које друге незаконите користи, или стављање тога у изглед, које изопачује прописано извођење неке дужности или понашања које се захтијева од примаоца мита, незаконите користи, или човјека којем се ставља у изглед. Корупција у образовању може да се дефинише као „систематско кориштење јавног дјеловања зарад приватних интереса, што има за последицу значајно нарушавање приступа образовању, квалитету и једнакости свих укључених у образовном систему“ (Халак и Поисон, 2001).

СУКОБ ИНТЕРЕСА постоји¹⁰ у ситуацијама у којима изабрани званичник, носиоци извршних функција и савјетници, имају приватни интерес који утиче или може утицати на законитост, отвореност, објективност и непристрасност у обављању јавне функције (примјере видјети на стр. 3, „Кратко о корупцији, примјери“).

ПОКЛОНОМ¹¹ се сматра поклон у вези с обављањем јавне функције, а подразумијева: ствари, права, услуге без накнаде, те неку другу корист дату или обећану изабраном званичнику, носиоцу извршне функције и савјетнику, на примјер, угоститељску услугу, услугу ноћења, опрост дуга или обавезе, путни трошак или сличну услугу, улазницу, умјетнички предмет, сувенир, обезбјеђење или сличну услугу, медицинску или сличну услугу, коју изабрани званичник, носилац извршне функције и савјетник није лично платио према тржишној цијени. Поклон у вриједности до 200 КМ изабрани званичници, носиоци извршне функције и савјетници могу задржати и не треба да га пријаве. Поклоне изнад вриједности 200 КМ изабрани званичници, носиоци извршне функције и савјетници не смију да задрже, већ су их обавезни да пријаве и предају институцијама власти које су их изабрале или именовале, и у чије име обављају повјерену јавну функцију. Изабрани званичник, носилац извршне функције и савјетник, не смије да прими новац, чек или други вриједносни папир, без обзира на износ.

---

¹⁰ Закон о сукобу интереса у институцијама власти Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број: 16/02, 14/03, 12/04 и 63/08, 8/12)

¹¹ Приручник из области Закона о сукобу интереса (2010) приредили: Миле Кудић, члан Централне изборне комисије БиХ, Тихомир Вујичић, члан Централне изборне комисије БиХ, Данка Половина-Мандић, шефица Одсјека за спровођење Закона о сукобу интереса 2010. године, у складу са споразумом с ОЕБС-ом захваљујући средствима USAID-а.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђокић, З., Шћекић, А. (2004): Корупција као тешки облик криминала, *Тешки облици криминала*, Зборник радова, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, ХВИ, 8-12.
- Гетош, А.М., Чупић, З., Михаљевић, П. (2011): Анализа концепта 'Едукацијом против корупције' на примјеру практичних искустава с 'антикорупцијског сата', Годишњак Академије правних знаности Хрватске, 2 (1), 99-119.
- Кеен, Е. (2000): *Fighting Corruption through Education*, Budapest: COLPI, HREA.
- Кораћ, Х. (2014): *Организовани криминалитет*, Травник: УНТ.
- Грађанскоправна конвенција о корупцији, Стразбур, 1999.
- Кораћ, Х., Беговић, А. (2009): Недопуштено стање корупције, *Корупција и прање новца (узроци, откривање и превенција)*, Зборник радова Интернационалне асоцијације криминалиста, Сарајево, 181-189.
- Pope, Jeremy (2000): *TI Source Book 2000. Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*, Berlin: Transparency International
- Лилић Ј., Марковић М., Светозаревић М., Китановић М., Ђорђевић Б., Кљајић Т., Манић Радоичић Ј., Ђуровић А. *Каријерно вођење и саветовање – приручник за наставнике средњих школа*, Фондација Темпус – Euroguidance центар и Београдска отворена школа, Београд, 2014.
- Препоруке за развој програма каријерног вођења и саветовања у средњим школама, Центар за вођење и саветовање - Београдска отворена школа, Београд, 2013.
- Институт отворено друштво Хрватска, *Усредоточи се на будућност*, приручник за професоре, Друштво за истраживање и развој људских потенцијала, Разбор, Загреб, 1999.
- Др. сц. Хусремовић Џ., Лепић С., Chambers М., Зиројевић-Бужо М. *Програм управљања каријером*, Приручник за наставно особље, Пројекат запошљавања младих (YEP), уз подршку Швајцарске агенције за развој и сарадњу (SDC), GORA mbH Vad Homburg, представништво за Босну и Херцеговину, Сарајево, 2014.
- Професионална оријентација – Пет корака до одлуке о школи и занимању, Приручник за тренере, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit GmbH (GTZ), Уред за БиХ и Хрватску

ПРИЛОГ

Заједничко језгро наставних планова и програма за кроскурикуларно и међупредметно подручје дефинисано на исходима учења

Област 1: ПОЈЕДИНАЦ И ДРУШТВЕНА ОДГОВОРНОСТ				
Компонента 1: Предузетништво				
Исходи учења:				
1. Истражује предузетно дјеловање у различитим аспектима живота. 2. Анализира облике и процесе у предузетништву. 3. Процјењује и предлаже својства предузетног дјеловања у различитим контекстима учења и живота.				
Индикатори (показатељи) подручја вјештина у складу са узрастом за:				
Крај предшколског васпитања и образовања (5/6 год.)	Крај 3. разреда (8/9 год.)	Крај 6. разреда (11/12 год.)	Крај деветогодишњег основног васпитања и образовања (14/15 год.)	Крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1а. Именује своја интересовања. 1б. Препознаје ситуације које су реализоване на основу његове идеје.	1а. Описује предузетно дјеловање у непосредном окружењу (нпр., учионици и школи).	1а. Објашњава предузетно дјеловање особа из непосредног окружења.	1а. Објашњава разлику између појмова предузетник и дјеловати предузетнички.	1а. Анализира различите облике предузетног дјеловања у односу на личне и друштвене циљеве. 1б. Процјењује ресурсе за предузетно дјеловање како би донио одлуке у различитим ситуацијама. 1ц. Повезује предузетно дјеловање са развојем појединца и друштва.
				1д. Препознаје предузетнички потенцијал у себи, те развија вјештине предузетног дјеловања.
2а. Описује занимања особа из непосредног окружења.	2а. Препознаје фазе реализације идеје. 2б. Именује облике предузетништва (занати, удружења, јавне	2а. Представља своју предузетничку идеју кроз фазе реализације идеје у дјело. 2б. Разликује облике предузетништва	2а. Користи компоненте пројекта за реализацију идеје. 2б. Објашњава начине за осигурање ресурса и управља ресурсима.	2а. Разрађује компоненте пројектног циклуса (осмишљава идеју, процјењује могућности реализације, израђује

	<p>установе, предузећа...).</p> <p>2ц. Разликује шта је рачун и признаница.</p> <p>2д. Разликује производ и услугу на једноставном примјеру.</p>	<p>(занати, удружења, предузећа, компаније, владин, невладин сектор, профитни, непрофитни сектор, задруге - традиционално, корпоративно и социјално предузетништво)</p> <p>2ц. Описује појмове приход и трошкови.</p> <p>2д. Идентификује користи од волонтерског рада за појединца и за друштво.</p> <p>2е. Даје примјере људи у улогама произвођача, пружаоца услуга и потрошача.</p>	<p>2ц. Бира волонтерске активности према својим интересима и потребама.</p> <p>2д. Процјењује добит у односу на уложене ресурсе и трошкове.</p>	<p>пројекат).</p> <p>2б. Бира заинтересоване стране и презентује пројекат.</p> <p>2ц. Даје критички осврт за унапређење пројеката других особа.</p> <p>2д. Објашњава кораке у започињању пословних фирми и социјалних предузећа.</p> <p>2е. Користи начела волонтеризма као потенцијал за развој предузетничког дјеловања и запошљавања.</p> <p>2ф. Разликује финансијска документа и финансијске институције.</p> <p>2г. Разликује производе и услуге који су у понуди и потражњи на локалном, државном и регионалном нивоу.</p> <p>2х. Повезује појмове прихода и трошкова са фазама реализације идеје.</p> <p>1д. Објашњава важност споредних ефеката производње и важност одрживог развоја (мисли зелено).</p>
--	--	---	---	--

<p>3а. Описује индивидуално дјеловање и дјеловање у групи;</p>	<p>3а. Усклађује своје дјеловање са дјеловањем групе; 3б. Описује начине подршке другима у активностима; 3ц. Описује прихватљиво понашање према јавним добрима; 3д. Завршава задатке у временском оквиру.</p>	<p>3а. Појашњава своју улогу и значај у тиму, и улогу и значај других чланова. 3б. Одабире индивидуално или тимско дјеловање у складу са ситуацијом. 3ц. Процјењује посљедице својих одлука и активности. 3д. Образлаже свој став и доводи у везу са мишљењем других. 3ф. Планира активности самостално и у групи / тиму. 3г. Упоређује резултате свога рада и рада других.</p> <p>3х. Предлаже рјешења проблема.</p>	<p>3а. Усклађује своје циљеве са циљевима тима. 3б. Анализира учинак индивидуалног и тимског рада како би мотивисао себе и друге у остваривању циљева. 3ц. Критички процјењује иновације и промјене. 3д. Илуструје рјешења идеја самостално и у сарадњи с другима. 3е. Објашњава јавна добра (даје примјере о значају и улози јавних добара и фактора који утичу на јавна добра).</p>	<p>3а. Процјењује своју улогу у тиму и дјелује у складу са њом. 3б. Даје критички осврт на своје потенцијале и потенцијале тима. 3ц. Процјењује посвећеност својим намјерама (учење путем покушаја и погрешке). 3е. Покреће активности на нивоу разреда, школе и на нивоу заједнице. 3ф. Користи методе и технике како би руководио, организовао и провео специфичан пројекат самостално и у тиму. 3г. Аргументује своје потенцијале (социјалне вјештине, претходна знања) и могућности примјене; 3х. Износи и образлаже мишљења о етичким питањима која се односе на различите врсте активности.</p>
--	---	---	---	---

Компонента 2: Каријерна оријентација				
<p>1.Процјењује властите интересе и вриједности, своје снаге и способности и формулише животне улоге у контексту индивидуалног искуства.</p> <p>2.Критички процјењује однос између властитих карактеристика, свијета образовања и свијета рада.</p> <p>3.Анализира важност доношења одлука и посљедица избора у свим аспектима живота.</p> <p>4.Користи конструктивне начине управљања промјенама и стратегијама.</p>				
Индикатори (показатељи) подручја вјештина у складу са узрастом за:				
Крај предшколског васпитања и образовања (5/6 год.)	Крај 3. разреда (8/9 год.)	Крај 6. разреда (11/12 год.)	Крај деветогодишњег основног васпитања и образовања (14/15 год.)	Крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
<p>1а. Описује активности за које исказује интерес.</p> <p>1б. Набраја неколико занимања из непосредног окружења.</p> <p>1ц. Препознаје карактеристике занимања.</p>	<p>1а. Објашњава занимања из окружења.</p> <p>1б. Разликује карактеристике занимања.</p> <p>1ц. Повезује свој интерес са карактеристикама занимања.</p>	<p>1а. Описује своје снаге и способности, као и своје интересе.</p> <p>1б. Објашњава животне улоге.</p>	<p>1а. Описује властита знања, вјештине и ставове који су важни за одабир наставка школовања, као и за излазак на тржиште рада.</p>	<p>1а. Даје приоритет компетенцијама важним за развој каријере.</p>
<p>2а. Показује позитиван став о школовању.</p>	<p>2а. Објашњава однос властитих карактеристика (уложеног труда, знатижеље) и постигнутих резултата.</p>	<p>2а. Повезује интересе, као и потребна знања и вјештине са групама занимања.</p>	<p>2а. Доноси одлуку о наставку школовања засновану на процјени односа властитих карактеристика и карактеристика школе, као и потреба тржишта рада.</p> <p>2б. Објашњава важност образовања које појединац стиче властитим радом, комуникацијом, читањем, развијањем вјештина, искуства и знања.</p>	<p>2а. Доноси одлуку о каријерном путу засновану на процјени односа својих карактеристика и карактеристика свијета образовања и рада.</p> <p>2б. Процјењује важност учења током живота и својих активности са циљем унапређења знања, вјештина и способности унутар личне, грађанске, друштвене и пословне перспективе.</p>

3а. Препознаје како се одлуке, и за њих везана понашања, одражавају на доносиоце одлуке и на околину.	3а. Даје примјер повезаности одлуке са њеним посљедицама.	3а. Даје примјер комплексности односа одлука и посљедица. 3б. Препознаје важност доношења одлука за наставак школовања и свијет рада.	3а. Анализира предности и недостатке алтернатива у избору средње школе и свијета рада. 3б. Процјењује како различити фактори утичу на доношење одлука у одабиру занимања и изласка на тржиште рада.	3а. Процјењује предности и недостатке алтернативних каријерних путева. 3б. Процјењује како различити фактори могу да утичу на доношење каријерних одлука.
НП	НП	4а. Упоредује различите стратегије управљања промјенама у непосредном окружењу.	4а. Планира кораке у прилагођавању на наставак васпитно-образовног процеса у средњој школи.	4а. Спроводи стратегије управљања промјенама у развоју каријере.

Компонента 3: Антикорупција

Исходи учења:

1. Критички процјењује односе између коруптивних понашања и друштвеног развоја.
2. Критички процјењује односе између индивидуланих карактеристика, контекста и коруптивних понашања.
3. Осмишља лични ангажман у борби против корупције.

Индикатори (показатељи) подручја вјештина у складу са узрастом за:

Крај предшколског васпитања и образовања (5/6 год.)	Крај 3. разреда (8/9 год.)	Крај 6. разреда (11/12 год.)	Крај деветогодишњег основног васпитања и образовања (14/15 год.)	Крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Препознаје исправна и праведна понашања у непосредном окружењу.	1. Објашњава примјере исправних и праведних понашања у непосредном окружењу.	1. Описује елементе коруптивних понашања у непосредном окружењу.	1. Објашњава појам корупције, њене појаве и посљедице у свим аспектима живота.	1а. Анализира везе између садржаја, контекста и коруптивних понашања. 1б. Описује понашања која су кроз историју била неприхватљива, кажњива, а више нису, и обратно. 1ц. Одређује понашања која

				јесу/била кажњива на одређеним просторима, а на другим нису.
2. Препознаје примјере властитих исправних и праведних понашања.	2. Показује одговорно и етично понашање у школским и ваншколским активностима.	2. Објашњава важност поштовања писаних и неписаних правила и норми у заједници.	2. Повезује одговорно понашање појединца и развој друштва.	2. Процјењује како различити контексти утичу на перцепцију корупције и коруптивно понашање.
3. Препознаје активности које промовишу социјално прихватљива понашања.	3. Повезује своје дјеловање са школским активностима које промовишу социјално прихватљива понашања.	3. Спроводи школске и ваншколске активности које имају за циљ превенцију корупције.	3. Конструира мање пројекте који имају за циљ превенцију корупције.	3. Израђује пројекте који имају за циљ борбу против корупције.

АГЕНЦИЈА ЗА ПРЕДШКОЛСКО,
ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Издавач:

Агенција за предшколско, основно и средње образовање

За издавача:

Маја Стојкић, директорица Агенције за предшколско, основно и средње образовање

Лектура:

Лејла Веиз

ДТП:

АПОСО